

**Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології**

Реєстраційний № _____

**Магістерська робота
ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ КАЗОК, ЛЕГЕНД І РЕАЛЬНИХ ІСТОРІЙ У С.
ВИШКОВО**

Сабов Габрієлла Людвиківна

Студентка II-го курсу

Освітня програма: 035 «Філологія» 035.071 Мова і література угорська

Ступінь вищої освіти: магістр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ
Протокол № 103 / 23 листопада 2022 року

Науковий керівник:

**Кейс Маргарета Юрїївна,
кандидат наук, доцент**

Завідувач кафедру:

**Берегсасі Аніко Ференцївна
доктор габілітований, професор**

Робота захищена на оцінку _____, «___» _____ 2023 року

Протокол № _____ / 2023

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Магістерська робота

**ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ КАЗОК, ЛЕГЕНД І РЕАЛЬНИХ ІСТОРІЙ
У С. ВИШКОВО**

Ступінь вищої освіти: магістр

Виконала: студентка II-го курсу

Сабов Габрієлла Людвиківна

Освітня програма: 035 «Філологія» 035.071 Мова і література угорська

Науковий керівник: **Кейс Маргарета Юрїївна,**
кандидат наук, доцент

Рецензент: **Чордаш Василь Васильови**
доктор філософії, доцент

Берегове

2023

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Filológia Tanszék

MESÉK, MONDÁK, IGAZ TÖRTÉNETEK KUTATÁSA ÉS ELEMZÉSE VISKEN

Magiszteri dolgozat

Képzési szint: Mesterképzés

Készítette: Szabó Gabriella

II. évfolyamos hallgató

Képzési program: 035 «Filológia» 035.071 Magyar nyelv és irodalom

Témavezető: Dr. Kész Margit

kandidátus, docens

Recenzens: Dr. Csordás László

PhD, docens

Зміст

Вступ	6
I розділ. Дослідження фахової літератури	8
1.1. Процес дослідження фольклору.....	8
1.2. Текстовий фольклор	9
1.3. Народна казка.....	10
1.4. Народний переказ	13
1.5. Правдива історія	14
II розділ. Народні казки у Вишкові	16
2.1. Жартівливі казки.....	17
2.2. Казки про тварин	21
2.3. Сільські прізвиська	25
III розділ. Перекази у Вишкові.....	30
3.1. Місцеві перекази.....	30
3.2. 2 Народні вірування.....	32
3.3. Піст, заговори.....	35
IV розділ. Правдиві історії у Вишкові.....	37
4.1. Історія заснування Вишкова.....	37
4.2. Історії церковного саду.....	39
4.3. Історії про варгедьську купальню	40
4.4. З часів Хорти.....	41
4.5. “Маленький робот”	42
4.6. Історії опришків	45
4.7. Історії з «фоно».....	47
4.8. Традиції забою свиней.....	49
V розділ. Народна писемність.....	51
5.1. Символічні знаки на предметах	52
5.2. Селянські рукописи	63
Висновки	65
Список використаних джерел та літератури.....	67
Резюме на угорській мові	72
Додатки	74

Tartalom

Bevezetés.....	6
I.fejezet A szakirodalmi háttér feltárása.....	8
1.1. A folklórkutatás folyamata.....	8
1.2. A szövegfolklór.....	9
1.3. A népmese.....	10
1.4. A monda.....	13
1.5. Az igaz történet.....	14
II.fejezet Népmesék Visken.....	16
2.1. Tréfás mesék.....	17
2.2. Állatmesék.....	21
2.3. Falucsúfolók.....	25
III.fejezet Mondák Visken.....	30
3.1. Helyi mondák.....	30
3.2. Hiedelemmondák.....	32
3.3. Böjtolések, ráolvasások.....	35
IV.fejezet Igaz történetek Visken.....	37
4.1. Visk keletkezésének története.....	37
4.2. Történetek a templom kertjéről.....	39
4.3. Történetek a várhegyi fürdőről.....	40
4.4. A Horthy-korszak idejéből.....	41
4.5. Málenkij robot.....	42
4.6. Betyártörténetek.....	45
4.7. Történetek a fonóból.....	47
4.8. A disznóvágás történetei.....	49
V. fejezet Népi írásbeliség.....	51
5.1. Tárgyakra írt jelzések.....	52
5.2. Parasztkéziratok.....	63
Összefoglalás.....	65
Felhasznált források és irodalomjegyzék.....	67
Ukrán nyelvű rezümé.....	72
Mellékletek.....	74

Bevezetés

Kutatómunkámat Visk településen végeztem, mely dicső történelmi múlttal rendelkezik, amely erősen meghatározza a lakosok lokális identitását. A téma kiválasztásával célomul tűztem összegyűjteni, majd elemezni a még élő szájhagyományban, illetve már csak a legidősebbek emlékezetében fellelhető meséket, mondákat, igaz történeteket. Dolgozatommal arra törekedtem, hogy az eddig még kevésbé feltárt néprajzi elemek bemutatása további kutatások alapjául szolgáljanak.

Magiszteri munkám szerkezetileg hat részre tagolódik. Az első fejezetben a szakirodalmi háttéranyag áttekintésével foglalkoztam, majd a feltárt néprajzi kincsek, az interjúk csoportosítása és elemzése található.

Munkám aktualitása abban rejlik, hogy a népköltészeti alkotások jelen vannak településünkön, reprezentálják a történelmi változásokat, a hagyományok alakulását. Tehát egyszerre megőrző és alakító tényezők. Talán sosem volt még ennyire szükségszerű és fontos ezen kincsek feltárása és összegyűjtése, hisz napjaink változó világában a szövegfolklor és a közösség népszokásai veszélybe kerülnek. Ezen néprajzi kincseket feltárni, lejegyezni és értelmezni szükségszerű.

A kutatás tárgya Visk néprajzán belül a helyi szövegfolklor sajátosságainak, sokszínűségeinek bemutatása, azok elemzése.

Visk a Tisza kiszélesedő völgyében, a bal parton, sík területen fekszik. A történelmi Magyarország Máramaros megyéjében található egykori koronaváros természeti szépségekkel gazdagon megáldott szabálytalan alaprajzú település. Határát északról és keletről a Tisza, délről és nyugatról az Avas-hegység képezi.¹

A kutatás során azt a célt tűztem ki, hogy a szövegfolklorbeli elemeket felkutassam, lejegyezzem és a szakirodalom feltérképezése által elemezzem. Céloimat az adatközlők elbeszélésének, élménytörténeteink pontos lejegyzésével igyekeztem megvalósítani.

Munkám során elsősorban a kutatástörténettel, és a szakirodalmi tételekkel ismerkedtem meg. A kutatás folyamán félig strukturált interjúk segítségével kerestem fel a településen élők szájhagyományában még meglévő és alkalmazott szövegfolklor műfajait: a mesét, mondát, igaz történetet. Az interjúalanyokat hólabda módszer segítségével választottam ki, vagyis a célalany határozta meg a kutatás további résztvevőit. A községben felkeresett személyek neme, életkora, iskolai végzettsége változó volt, ennek

¹ Czébely 2009: 5

következtében nyelvi megnyilvánulásuk is eltérő. Volt, aki a Viskre jellemző nyelvjárást használta, mások beszédmódja már jobban igazodott a köznyelvi normához. Nem változtattam a beszélők stílusán, szórendjén. Néha tapasztaltam, hogy egy-egy adatközlő olykor ugyanannak a szónak egyszer tájnyelvi, másszor köznyelvi változatát használja.

Reményeim szerint ezt a gyűjteményt hasznosítani tudják pedagógusaink, akik ezáltal közelebb hozzák a fiatal generációhoz az irodalmat és a történelmet, hisz tapasztalatom szerint hatalmas motivációval bír az úgynevezett „saját” élményanyag feldolgozása.

A dolgozat megírásával olyan témában igyekeztem alkotni, amely területen jelen pillanatig nem történt jelentős kutatás Viskén, így ezt a gyűjteményt nemcsak jómagam, hanem mások, a témában érdekeltek is tudják alkalmazni.

A magiszteri dolgozatom hipotézise, hogy a szövegfolklor elemeinek feltárása és átörökítése hozzájárul majd a település nemzeti és lokális identitásának megmaradásában. A szövegfolklor elemei, a népmesék, a népmondák, az igaz történetek fennmaradása segítik a nemzeti tudat átörökítését az új nemzedékre is, ezzel biztosíthatjuk Visk magyarságának megmaradását, a nehéz időszakok túlélését.

A kutatás eredménye hasznos háttérrel szolgálhat az oktatás terén, hiszen a közös múlt megismerése, újraélése, megvilágítása közösségmegtartó erővel rendelkezik. Valamint további rálátást kínál Visket kutatók számára, s összehasonlítási alapul szolgál az egykori koronavárosok vagy a Felső-Tisza-vidéki települések vizsgálatokor.

A dolgozat szerkezeti felépítése: bevezetés, 5 fejezet, összefoglalás, 62 oldal szöveg, 23 kép, 4 darab függelék.

I.fejezet

A szakirodalmi háttér feltárása

1.1. A folklórkutatás folyamata

A néprajz a népi kultúra vizsgálatával foglalkozik a történeti-társadalmi tudományok egyik ágaként. A Magyar Néprajzi Lexikon három nagy területre különíti el a folklórt: a mindennapi élet folklórja, a művészeti műfajok, valamint az ideológiai állásfoglalások. Vagyis azon csoportoknak, illetve társadalmi osztályoknak terméke, amelyek a népet alkotják. A folklorisztika vizsgálja a népköltészet, a népművészet, a népi hitvilág és népszokások jelenségét, valamint egymással történő kapcsolatát.² A hagyományos kultúra területei közül a szellemi kultúra a paraszti nemzedék szellemi megnyilvánulásait tartalmazza, melyek megnyilvánulásai különböző módokban lehelők fel.³

Ide tartoznak az élet fordulópontjaihoz kapcsolódó szokások, hagyományok összessége is, úgymint: születés, házasság, temetkezés; a ciklikusan ismétlődő ünnepek szokásai, népi hiedelemrendszer, valamint a szájhagyomány útján terjedő szövegfolklór is. A 20. század technikai változásai segítették a népi írásbeliség megjelenését, addig csak a szájhagyomány útja volt a terjedés útja.⁴

Néprajzkutatás során fontos, hogy a kutatott vidék, táj jellemzőit figyelembe vegyük, figyelembe véve a közösség kulturális összetettségét.

Visk a többi koronavárossal ellentétben nem fejlődött olyan ütemben, mint a többi település. Ennek a földrajzi zártság az oka, ugyanis a város jelentős távolságra feküdt a kereskedelmi utaktól, viszont jelentős jövedelmet hozott a királyoknak. Ennek köszönhetően a néprajzi alkotások nem tűntek el a településről, még ott él a lakosok emlékezetében.

A település aktívan foglalkozott mezőgazdasági munkálatokkal, híres volt almatermesztéséről és vadászatáról is. Ezzel kapcsolatban megemlítendő az ezzel járó életmód különböző színterei: a táncos multságok, a mezőgazdasági munkák, a közösségi munkálatok.

² Ortutay 1979: 189

³ Ortutay 1981: 438

⁴ Kész 2020: 7

Az eredményes néprajzkutatás érdekében a paraszti életmóddal, az adott térség néprajzkutatóival, a szakirodalmakkal kell megismerkedni. Az anyaggyűjtés szolgálja a kutatás témaköreinek elmélyítését. Ezután következik az anyagok vizsgálata és összehasonlítása.⁵

Narcisa Ştiucă részletesen összefoglalja azokat a tudnivalókat, melyek az eredményes gyűjtést elősegítik. Hangsúlyozza az előzetes felkészülés jelentőségét, az interjú helyszínéül szolgáló hely szoliditását. Az adatközlők személyének kiválasztásakor figyelni kell a témában való jártasságot. A rögzítés legalkalmasabb módszerének a félig strukturált interjúkat tartja. A kutató aktív jelenléte, nonverbális kommunikációja az interjúalanyok felé elősegíti az anyagok lejegyzését.⁶

A szakirodalmi áttekintés, valamint a tudományos konzultációkat követően csoportosítottam, elemeztem a feltárt anyagokat.

1.2. A szövegfolklor

A szövegfolklor foglalja magában a népi kultúra elmondott és lejegyzett elemeit. A szöveggyűjtés, -rögzítés, -feldolgozás és -közlés folyamata mind ennek a feladatnak tesz eleget. A szöveggyűjtés a népköltészeti alkotások rögzítése hangban, írásban vagy videóban. A szövegfeldolgozás ezen alkotások és elemek átformálása, a szövegközlés pedig a nyomtatott vagy írásbeli publikációt takar.⁷

A szakirodalom szerint a szövegfolklor részét képezik a népzene, a népmese, a népmonda, a népi imádságok, kéziratos jegyzetek és az igaz történetek műfajai is. Ezek rendelkeznek alműfajokkal, és a néprajz ágaként magukba foglalnak jellemző elemeket.⁸

A folklorisztika műfajai egymástól is eltérő vonásokkal rendelkeznek, koronként és kultúránként különbözhetnek, mégis egységesnek mondhatók.⁹

Kárpátalján különböző előzményei vannak a magyar nyelvű mese- és mondakutatásnak. A művek azonban nem fedik le a területet, és nem tekinthetők szisztematikus alkotásoknak sem. Kocsisné Szirmai Fóris Mária (1956), Sándor László

⁵ Ferenczi 1695: 232

⁶ Ştiucă 2011: 29-30

⁷ Ortutay 1982: 112

⁸ Banó 1988: 561

⁹ Voigt 2014: 225

(1988), Lizanec Petro (1973), P. Punykó Mára (1995) is készített kiadványokat ezekben a témákban.¹⁰

A szövegfolklor elemeinek tanulmányozásakor szükségszerű a szövegek tartalmi és szerveződési tényezőinek megismerése. A különböző szövegfolklor kutatások számos háttéranyaggal szolgálnak e műfaj vizsgálatakor. Azok vizsgálatával elemzem részeit, figyelembe véve a településen fellelt anyagokat.

1.3. A népmese

A mese definícióját nehéz meghatározni, a különböző tudományok mesekutatói jelentős része szerint a mese egy aspektusból nem is vizsgálható, olyannyira komplex jelenség. A *Magyar Néprajzi Lexikon* lényegében meg is kerüli a pontos definíciót: „a szóbeli elbeszélő költészet legnagyobb műfajcsoportjának egyike”.¹¹ Egy lényeges dolgot azonban kiemel: a népmese alapvetően szóbeli voltát. Voigt Vilmos szerint: „1977”¹²

A népmese a folklor egyik legrégebbi műfaja, a szóbeli elbeszélő költészet legnagyobb műfajcsoportjának egyike. Szerzőjük ismeretlen, hagyományosan felnőtteknek mesélték élőszóban, főként egymás szórakoztatására, így terjedésük és fennmaradásuk is a szójhagyományhoz kötődött. Mindamellet, hogy az egyhangú munkát megkönnyítő, szórakoztató alkotások, formálják az emberek egymáshoz való viszonyát is. Szerkezetük egyszerű, állandóan változik, alkalomhoz kötött, ezért szövegeik többféle változatban maradtak fent.

Évszázadokig a mese volt az eszköze a szociális igazságérzet kifejezésére, ez nyújtott lehetőséget a fantázia szabadon szárnyalásához, tükrözi az emberek mindennapi küzdelmeit, kitartásra ösztönöznek, hisz a mesehős sem adja fel, és a legkilátástalanabb helyzetben is megtalálja a megoldást.¹³

A mesékben megszűnnek az emberi képességek határai, a hősök hihetetlen erővel rendelkeznek, és csodás utazásokat tesznek különböző világokban, sőt a halálból is feltámadnak.

A népmese vándorol egyik néptől a másikhoz. A különböző népek meséinek alap gondolatai, egyes mozzanatai, tehát a motívumok azonosságokat, hasonlóságokat mutatnak (próbatételek, különleges tulajdonságokkal rendelkező segítők,

¹⁰ Kész 2016: 74

¹¹ Ortutay 1980: 739

¹² Voigt 1977: 344

¹³ Kész 2016: 75

varázsszerszámok, varázsszámok stb.). A vándormotívumokat helyi színekkel, nemzeti vonásokkal gazdagítják, s mindez elkülöníti a különböző népek mesevilágát egymástól. Hősei: emberek, állatok, lények. A mesékben az egész teremtett világ engedelmeskedik a mese hőséne, de bármilyen természetfeletti vagy varázserővel rendelkezik is, mindig megőrzi valamiképpen emberi mivoltát. A varázseszköz lendíti át a nehézségeken, és összességében mindig a mondanivaló igazságát segíti elő, és a mese optimista befejezését biztosítja.

A mesére éppen az a jellemző, hogy benne a csodák törvényei a megszokottak, a hihetetlen a legállandóbb tényezője a világnak. Az emberi élet egyik lehetősége, a hős próbája, hogy mennyire tud élni a felbukkanó alkalommal.¹⁴ A csodás elemek mellett azonban megjelenik a hétköznapi élet, valamint az ünnepek is.

A népmese alkotóeleme a meseelem, az epizód és a mesemotívum. A meseelem a mesékben gyakran előforduló, rendszerint sajátos nevű tárgy, az epizód egy önmagában is megálló kerek történet, a mesemotívum több mesei elem összekapcsolásából áll. Az elemek közé sorolhatóak az ismétlések, az archaikus mondatfűzések, a névmások halmozása.¹⁵

A folklorisztika több műfaját különbözteti meg a mesének, melyek koronként és kultúránként különböznek, egymástól eltérő vonásokkal rendelkeznek, ám egységesnek tekinthetők. A népmese legősibb, leggazdagabb tartalmú műfaja a mitikus, valódi mese, mely összefoglaló fogalomként magába ötvözi a tündér-, varázs-, hős- és hiedelemmeséket is. Alműfaji csoport továbbá a legenda-, novellamese (sorsmese és rablómese), állatmese, tréfás mese, rátótiáda.¹⁶

A tündérmesében minden lehetséges, a hősoket nem korlátozzák természeti törvények. Alapvető kelléke a csodás elem. A hős az elindulása után egyre nehezedő problémákat áll ki. A tündérmese egyik fajtája a hősmese, melyben a főszereplő természetfeletti képességekkel rendelkezik, s gyakran nagyszabású hőstettet visz véghez. Legfontosabb eleme a küzdelem, mely minden esetben győzelemmel végződik.

A hiedelemmesék számos, a néphitben is azonos formában és tartalommal élő elemet, motívumot tartalmaznak. A varázsmesében pedig elvarázsolt személyek, varázstárgyak szerepelnek.

¹⁴ Ortutay 1966:49-51

¹⁵ Banó 1988: 25

¹⁶ Kósa 2001:134

A legendamesék általában biblikus eredetűek, a tündérmese és a keresztény hagyományok sajátos ötvöződéseként jött létre.

A novellamese a középkorban jelenik meg, elrugaskodva a mesei hagyományoktól. A helyszín és a személyek pontosabban behatároltak, a mesék realiztikusabbak, hőse nem rendelkezik emberfeletti tulajdonságokkal, az emberi ész és a fűfáng diadalmaskodik. A sorsmese arra mutat rá, hogy az ember sorsa előre elrendelt, melyet előre látnak bizonyos emberek. A rablómese alapszituációjában a főszereplő ravaszságával ártalmatlanná tesz rablókat.

Az állatmesében az állatok emberi tulajdonsággal rendelkeznek, úgy gondolkodnak, beszélnek, cselekednek, de a mese emberi szereplőjében nem keltenek csoda érzetet. Az állatok közötti viszony mindenkori alapja a versengés. Három fő csoportja van: a tanító mese, a gyermekmese és a mondókamese.

A tréfás mese humoros vagy gunyoros hangvételű történetek, melyek sokszor csattanószerű befejezéssel záródnak, a jellemkomikumra épülnek. Általában falusi környezetben játszódnak, kifigurázzák az emberi rossz tulajdonságokat, ám egyben társadalmi ítéletet is tartalmaznak. A tréfás mesék egyik csoportját a csalimesék alkotják, mely a szokványos mesekezdés után, egy váratlan csattanóval zárják le a történetet, megtevéstve ezzel a hallgatóságot. Másik műfaji csoportja a hazugmese vagy bolondmese, melyben a hazugságok sorozata alakítja ki a mesét. Karácsony-Molnár Erika a hazugságmesék kutatásánál a hazugságtörténetet a kalandirodalom körébe helyezi, jellemzői közül kiemeli, hogy a történet elbeszélője azonos a hőssel, aki képtelen történeteket ad elő. A hazugság foka lehet reális színezetű vagy a tapasztalati valóság ellenkezőjéről szóló epikum.¹⁷

Keszeg Vilmos megfogalmazása szerint az anekdota a tréfás történet egyik része, mely neves személyről, annak tetteiről szól, az ő emlékezetes mondásait adja elő. Az adoma pedig egy társadalmi csoporthoz kötődik, bizonyos embertípust ábrázol, terjedelme rövid, csattanóval zárul.¹⁸

A falucsúfoló egy közösség jellemhibáját kigúnyoló történet. A természetfeletti motívumok gyakori előfordulása, a túlzás, a nagyítás a jellemzője. Egy részük kizárólag egy településhez kötődik, más részük elterjedt, helyettesítve egyéb falvakra. A rátótiadákat leggyakrabban szomszédos, versengő települések költötték a másokra. A mindennapi

¹⁷ Karácsony 2019: 905, 908

¹⁸ Keszeg 2011: 197

érintkezés során alkalmazták őket, nem kapcsolódtak hagyományosan mesemondó alkalmakhoz.¹⁹

1.4. A monda

A monda a legszűkebb értelemben véve a népköltészet egyik formája, a próza elbeszélő műfaja. Tágabb megközelítésben az epikus történetekbe foglalja össze a nép világgképét, történeti-földrajzi ismereteit, világgképét. Terjedelmét tekintve rövidebb, mint a mese. Alműfajai közé tartozik a hiedelemmonda, eredetmagyarázó monda, a történeti monda, a természeti monda és a helyi monda. A vándormonda és a hősmonda is elterjedtnek mondható.²⁰

Voigt Vilmos szerint a monda az epikus költészet műfajcsoportja, amely általában még közvetlenül kapcsolódik helyi vagy időbeli mozzanataihoz. A Magyar Néprajzi Lexikon a népköltészet egyik formájaként tartja számon. Egy rövid elbeszélés, amelyben a nép a maga történeti, természeti tudását formálja meg.²¹

Csodás lények, események a mondában is megtalálhatóak, ám a hősök viszonya megváltozik ezekhez. Míg a mesében a főhős számára természetes a csodák világa, a mondákban megrázó élmény lehet a csodával való találkozás. Hasonló különbség figyelhető meg a terjedelmében, hisz a monda rövidebb a mesénél. Előadásuk világosabb, világgképük tragikusabb.

Tartalmi vizsgálatokat figyelembe véve az eredetmagyarázó természeti monda, a történeti és kultúrtörténeti monda, valamint a hiedelemmonda is a monda alműfajai közé tartozik.

A történeti monda egy történeti személy vagy esemény emlékét őrzi. Ennek a típusnak a jelentősége az írástudatlan korban volt jelentős, mikor a szóhagyományra támaszkodva adták tovább az események emlékét. A magyar történeti monda főbb alcsoportjai: alapítási-, névmagyarázó-, kiemelkedő hősökhöz fűződő történeti-, bűnök természetfeletti megtorlásáról szóló történeti-, betyármondák és háborús történetek. A történeti mondák kialakulásának egyik sajátossága, hogy nagy történelmi eseménnyel vagy egy vidék életét befolyásoló eseménnyel kapcsolatos.²²

¹⁹ Voigt 2014: 91

²⁰ Ortutay 1980: 558

²¹ Voigt 2014: 246

²² Keresztyén 1992: 113

A történeti monda összefonódik a hiedelemmondával, hiszen középpontjában valamilyen hiedelem áll. Szereplői valóban megnevezett személyek, akiket a közösség személyesen vagy hallomásból ismer, a helyek a település környékén elhelyezhetők, a cselekvés ideje kikövetkeztethető. Fő alkotóeleme a hiedelem, a babona. Szerkezete nem állandó, változékony. Állandó motívumokból a fabulat jellegű hiedelemmondák épülnek fel.²³

Az eredetmagyarázó monda a nép, az ember, az állat- és növényvilág eredetével, keletkezésével foglalkozik. Leginkább a teremtésmondák tartoznak ide, tekintélyes részük legendának is minősíthető.

A közvetlen élményt rögzítő, szinte megformálatlan élménytörténet a memorát, valamint a hagyományos, esztétikai megfogalmazású fabulát a monda alműfajai. Míg az előző előnye a legértékesebb néphitadatok közlése, az utóbbi nem közvetlen élményként hat, szerkezete állandóbb, motívumai gyakrabban ismétlődnek.

A várhegyel kapcsolatos legendák az irodalomban is fellelhetők, Keresztyén Balázs által gyűjtött történeti és helyi mondák között kettőt is fellelhetünk Viskről, és annak várhegyéről: A viski Várhegy és A Várhegyi nóta.²⁴ Ám ezek a történetek a nép ajkán is megtalálhatóak.

1.5. Az igaz történet

Az utóbbi évek kutatásai alátámasztják azt az elképzelést, hogy az igaz történet a népköltészet egyik műfaja. A mesével van a legszorosabb kapcsolatban, hiszen funkciójuk azonos, viszont a mondákkal és a szólásokkal is van kötődése.

Dobos Ilona megkülönböztette és csoportosította az élménytörténeteket és az igaz történeteket. Az élménytörténetek szűkebb körben kerültek nyilvánosságra, míg az igaz történeteket, melyek a mások élményeit mesélik újra, személytelenebb forma jellemzi és tágabb körben is elterjedtek.²⁵ Az élményelbeszélések eseménye valóságos, azonban erősen hat rájuk az elbeszélő érzelmi hozzáállása. Ezáltal előadásukat módosíthatják az elbeszélő személyes indítékai. Az igaz történetek és az élménytörténetek változatos tematikával rendelkeznek, melyek közös jellemzője az időbeli közelség.

Az igaz történetek csoportosítását szintén Dobos Ilona nevéhez köthetjük:

²³ Ortutay 1979: 544

²⁴ Keresztyén 1992: 109, 112

²⁵ Dobos 1964: 194

- családi történet – nemzedéket átívelő, családalapító ősről vagy a család származásáról szólnak, az átlagtól eltérő családtagról tesz említést. Mindez erősíti a családtagok összetartozásának érzését.
- erotikus és obszcén történetek – férfiközösség kedvelt műfaja, erotikus jegyeket tartalmaznak, legtöbbjük pletykából ered.
- vidám, mulatságos históriák – humoros történetek, melyek szoros kapcsolatban vannak az anekdotákkal.
- nevezetes személyekről szóló elbeszélések – a betyártörténetek műfajához kapcsolódnak, hősei legtöbbször eltérnek a megszokottól.
- oktató célzatú, moralizáló igaz történetek – egy közösség etikai értékrendjét takarja.
- rémtörténetek, ál-hiedelemtörténetek, rablőhistóriák – eltávolodtak a szóbeliségtől, az elbeszélők többsége nem azonosul az elmesélt históriával.²⁶

Károly Anna megfogalmazása szerint az oral history egy két ember között szervezett interjú, mely egy történeti jelentőségű eseményt, cselekvést fedez fel. Az interjúkészítő arra törekszik, hogy olyan történetek is a felszínre kerüljenek, melyeket más helyzetben nem mondanának el.²⁷ Ez a módszer az elbeszélt történeti források összegyűjtésében, elemzésével foglalkozik. Elsősorban a családtörténet feltárásánál, a település történetének mélyebb megismeréséhez járul hozzá.

Az oral history új módszernek tekinthető a történeti kutatás területén, bár az életrajzi történelem feljegyzése, és annak felhasználásának gyökerei a történeti emlékek koráig nyúlnak vissza. Az írásbeliség előtti időkben a szóbeliségen keresztül rögzült az emlékezetben, majd elkezdtek lejegyezni az addig szóban meglevő történeti hagyományt.²⁸

Nagy Olga a tündérmese gyűjtőjeként foglalkozott az oral history fogalomkörével. Kutatása során azt a tapasztalatot vonta le, hogy a népismeret lényeges forrását szolgáltatják ezek az előadások. Az így nyert szövegek nem strukturáltak, és sok esetben tükrözik az egész közösség gondolkodásmódját és érzésvilágát. Szóbeliségünk gazdagságának ékes bizonyítékai a mesék, igaz történetek, népi elbeszélések is.²⁹

²⁶ Dobos 1964: 200

²⁷ Károly 2007/5: 59

²⁸ Vértesi 2004/1: 158

²⁹ Nagy 2001/9: 142

II. fejezet

Népmesék Visken

Mint általában a községekben, faluhelyeken, Visken is a szájhagyomány útján maradtak fent a szövegfolklórbeli elemek. Különböző összejövetelek szolgáltattak alkalmat arra, hogy kisebb vagy nagyobb társaság együtt töltse el ideje nagy részét. Ezek főleg munkálatok céljából történtek, disznóvágás, dohánysimítás, talutépés (tollfosztás), máléhántás vagy egyéb alkalmakkor. Főként ezeken az eseményeken hangzottak el mesék, mondák, régi családi történetek, versek, népdalok, balladák vagy egyéb kincsek. Természetesen a fiatalabb nemzedék is kivette részét a feladatokból, és akarva-akaratlanul hallgatósággá vált. Majd később ők maguk is hasonlóan adták tovább a gyermekként hallott történetek saját gyermekeiknek.

A területen felelhető népmesék, népmondák és igaz történetek esetében is jelentős változás következett be a 20. században. Módosultak a falusi munkák, a vallások elterjedésével a hiedelemvilág háttérbe szorult, a párválasztás szinterei eltérnek a régi korokétól. A hagyományos életvitel megváltozott, a „haladás” az élet minden területén megmutatkozott. Ám a nagyfokú modernizáció sem tudta eltüntetni a mesét. Ahogy Kész Margit fogalmaz: „Évszázadokig e szövegek voltak hivatottak a szociális igazságvágy kifejezésére, eszközként szolgáltak a feljebbvalóval szembeni szimbolikus bosszúállásra... jól tükrözték a kisember mindennapi gondját, küzdelmét, értékrendjét.”³⁰

Visken is, mint egyéb falusi településeken kisebb-nagyobb mesemondó közösségek hálózta be a paraszti életet. Már Ortutay Gyula is lejegyezte azt a problémát, amivel folyton szembesülünk, ha a meséket kutatni kezdjük: „Fogytán vannak a mesemondó alkalmak, illetőleg a közösségi összejövetelek jellege, tartalma változik meg. a régi mesei témák kikoptak a közösség érdeklődéséből. Egyre inkább a mindennapi élet kérdéseit vitatják meg.”³¹

Visk népmeséi még feltárássra várnak, ennek egy részét sikerült csak nekem is felkutatnom. Több helyen találunk leírást a szokásokról, hagyományokról, történetéről, ám szövegfolklórbeli kincsei még feltáratlanok.

Napjaink elzárkózott, vírusoktól terhes időszakában az idősebb nemzedék, kiknek birtokában vannak e kincsek nehezen megközelíthetők. Ám a feltárt szövegfolklóri

³⁰ Kész 2016: 75

³¹ Ortutay : 1966: 66

szövegek arra engednek következtetni, hogy kutatásuk, gyűjtésük folytatása elengedhetetlen és szükségszerű.

2.1. Tréfás mesék

A Magyar Népmesekatalógus a magyar népmesék tréfakatalógusa. Vöö Gabriella kötethez írt bevezetőjében úgy határozza meg a műfajt, hogy ezek a tréfás történetek formai szempontból a tréfák, anekdoták és adomák műfajcsoportját képviselik, és a tartalom, a tematika ezeknek a műfajoknak formai keretében hoz létre változatokat. A népmese egyik csoportját a tréfás mesék alkotják, melyek esetében az előadó és a hallgató is tudja, hogy a történet hősei mesei környezetben tevékenykednek. Ezekben a nevetséges, furcsa, groteszk elem a mulattató. Előfordul benne az emberi hiúság kifigurázása. Elsősorban nevetetni, szórakoztatni kíván, az emberi gyengeséget használja fel.³²

A csalimese becsapja a hallgatóit. Szokványos meseként indul, annak beszédfordulatait használja, ám tréfás befejezése megtévesztő. Sok esetben ezekben a tréfás kis történetekben a világ a feje tetejére áll, de csupán az elképesztés, a megnevetetés kedvéért.³³

A pince

„Tudok én egy hős katonát, ki céloz, tüzel, szuronyt szegez. Megsebesít egy-egy tányért, ám a pincébe le nem menne a világért. Ámbár hiszen meg kell hagyni, a pince nem is tréfa, ott lakik a nagyhatalmú zelligyökér, sárgarépa. Lesekszik ott a sok krumpli a magyarra, a káposztáshordónak meg döfőre áll a két szarva. Ámbár még a mosóteknő – az ám csak a nagyvalami! No, attól még én is félttem, nem szégyellem bevallani. Fél szemem felvetődött valahogy a telipolcra, hát forgatta felém az orrát a sok ecetes sós uborka. A lekváros fazéknak még a füle is fekete. Jaj, ha visszaemlékszem rá, a hideg is kilel bele! Mikor meg a mosóteknőn megláttam egy kis egeret, arra bizony én is eloldottam a kereket. S ha valami hős katona kételkedne talán benne, találjon hát egy szem diót mind a hetvenhét zsebembe.” (Elmondta: Szabó Rozália. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.07.28.)

A tréfás mese, valamint a csalimese alapvető ismérve a humor, az eltúlzott elemek megjelenése. Az elmondott mesével a félénk gyerekeket szórakoztatták, ezzel is felhívva a

³² Vöö-Vehmas 7/A 1986: 5-12

³³ Ortutay 1966: 57

figyelmet az emberi gyengeségre, a gyávaságra. Jellemzője a csattanós befejezés, melyet szintén megtalálunk ebben a történetben.

A Magyar Népmesekatalógus leírja az Eldorádó-mesének az alapvonásait: „Olyan ország, ahol a házak fala szalonnából, tetejük palacsintából, kerítésük sült kolbászból van, a patakokban tej és méz folyik, az utakon sült tyukok és malacok szaladgálnak, a hátukban kés és villa, a levegőben sült galambok röpködnek.”³⁴

Eldorádó

„Az itt van, ahol régen termelték ki a kockakövet. Mi ott kaszáltunk, nagyapám ott kaszált. Én oda jártam nyaranta szénázni. És járt már a helikopter permetezni, meg ilyesmi. Ment a helikopter, elment odaáig, akkor visszafordult, mert ott már a küblér volt.

Látod, csak odáig megy a helikopter, mert ott már nem engedik be, me' ott már a hegyen túl Eldorádó van. És azt mondja, ahhoz hogy bejutni Eldorábdóba, ott azt a cukros kása hegyet át kell rágni, és úgy jutsz be Eldorábdóba. De ottan a sült disznók szaladgálnak benne, csak mész, és vágsz belőle, és eszed. A sült galamb egyenest a szádba repül. Ha végigtudsz aludni egy napot, egy falut kapsz ajándékba. Így ámitott az öreg, én meg hallgattam.” (Elmondta: Révész Bálint. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.11.05.)

Az Eldorádó képzetekből a 20. században feljegyzésre kerültek történetek, melyek leggyakrabban a kulináris paradicsom motívumait, a gazdagságot, a csodák helyét mutatja be, ahol minden fogyasztható. A 16. század végétől előforduló ponyvákban táplálkozik ez a mesetípus.³⁵ Az elmondott mesében a képzelet ötvöződik a tárgyi tudással, hiszen a településen kőbányák is találhatóak voltak, illetve Visk települést hegyek határolják, többek között a Dzsámány, Küblér, Marangas.³⁶

A hazugságmese a tréfás mesék alműfaja, melynek középpontjában hazugságok, lódítások állnak. A történet több epizódból tevődik össze, melyeknek keretét a valótlan állítások versengése adja.³⁷

Hazugságmese

„Egyszer az egyszeri ember felmászott a cseresznyefára, mert a seregélyek megtámadták a cseresznyét. Ezért elkezdte őket fogdosni. De hát régen széles nadrágot hordtak gatyamadzaggal. Azt csinálta, hogy az inget és a gatyát telerakta az elfogott

³⁴ Kovács-Benedek 1989: 103

³⁵ Kovács-Benedek 1989: 14

³⁶ Czébély 2009: 12

³⁷ Voigt 2014: 131

seregélyekkel. Egyszer csak a seregélyek úgy döntöttek, hogy elkezdnek repülni. És amikor elkezdtek repülni, akkor felkapták az egyszeri embert a fáról, és a magasba emelték. Vitték, vitték mezőn át, utcákon, folyón át. Az egyik egyszeri asszony kapált. Amikor meglátta, hogy repül az égben ez az ember, akkor félretette a kapát, odatette a tenyerét a szeméhez, hogy a nap süssön, és elcsudálkozott. Elkiáltotta a barátnőjének, hogy:

- Ó, bé Mária, de nagy madár!

Az egyszeri ember pedig úgy hallotta, mert egy kicsit siket vót, hogy „ódja meg a gatyát!” Hát megódtá a gatyát, a seregélyek kirepültek, és ő lepuffant a földre.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

Ebben a tréfás mesében is a humoros történetek dominálnak. Főként az ember negatív szokásainak, értelmi hiányosságainak kifigurázása történik. Egyik fajtája a hazugmese, ahol a hazugságok sorozata alakítja a mesét. A képtelen kalandok, a lódtítások a valóságot a feje tetejére állítják. Ezek által éri el a mese azt a célját, hogy nevetesse, szórakoztassa a hallgatót.

A magyar hazugságmesék között a nagy kerti vetemények, terjedelmes növények, tárgyak a leggyakoribbak. Ezek célja a szórakoztatás, a nevetetés. Többnyire egyes szám első személyében történik a mesélés, ám Visken többször megjelenik az egyszeri ember fogalma. Az egyszeri fogalmát a Magyar Értelmező Kéziszótár így jelöli: „Az a bizonyos adamabeli (ember, állat)”.³⁸ Vagyis olyan személyt jelöl, akit valamely tette miatt gyakorta emlegetnek.

Nagyotmondó mese

„Egyszer elment az egyszeri ember a Kovács-vögybe. És egész nap dógoztak. Amikor befejezték a munkát, akkor úgy döntöttek, hogy hát sütnék egy kis szalonnát. A hamuba pedig beletették a krumplit, úgy, ahogy szokott lenni, hogy megsüljön a hamuba, és aztán sóval elfogyasztották. Aztán a jó munka után jóllaktak, ettek, ittak. Megmaradt két krumpli. Úgy döntöttek, hogy azt nem viszik haza, hanem elvájják. Aztán ősszel, mikor utána mentek, akkor kiderült, hogy olyan nagy krumpli termett, hogy hat ökörral alig bírták hazavinni.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

A természetfeletti méreteket öltő növények a kezdetektől fogva elterjedtek voltak, mégis a középkortól kezdve tűnnek fel a hazugságmesék között.³⁹ Ebben a mesében is a

³⁸ Juhász 1978: 263

³⁹ Benedek Katalin: A fenékkal felfordult világ in: Magyar Népmesekatalógus 8. 1989: 19

képtelenség okozza a nevetetés okát. Helytörténeti utalás található a helyszín megjelölésében, illetve a só fontosságában. Völgynevek felsorolása közt megtaláljuk a bányászatra használt Kis- és Nagy-Kovács-völgyet (Kovács-völgy) is.⁴⁰

A tréfás mesék közé tartozik egy olyan típuscsoport is, melynek központi motívuma az ördög, sárkány, óriás, halál vagy egyéb mitikus lények becsapása. Ellenfelük furfanggal, ügyességgel győz.⁴¹

Tanmese

„Az öreg néni hozza a rőzsét az erdőből. Nagyon, nagyon nehezen. Nem bírja, lecsapja. Nincs senki, egyedül van. És elkezdi azt mondani:

- *Jaj, Halál, gyere már! Jaj, Halál, gyere már!*
Egyszercsak megjelenik a Halál.
- *Én vagyok a Halál. Mamika, hívtál.*
- *Na, jól van, Halál, ha már itt vagy, add fel a rőzsét a hátamra!*

És a néni újra felveszi a rőzsét és megy tovább.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

Az eddig feltárt mesékben ilyen találkozáskor a Halál el akarja vinni az öregasszonyt, aki haladékot kér. Ebben a mesében viszont maga hívja panaszkodásával ezt a természetfeletti lényt, aki meg is érkezik. Ám ekkor az asszony rájön, hogy mégsem akar meghalni, így leleményesen átfogalmazza a kérést. Megemlítendő, hogy ebben a mesében sincs meglepődés a Halállal való találkozáskor, az öregasszony természetesnek veszi azt, hogy a Halál előtte áll, természetesen utasítja arra, hogy segítsen felvenni a rőzsét.

A településen fellelhetőek nyelvtörők és tréfás mondókák is. A Magyar Népmesekatalógus szerint: „A nyelvtöröket olyan szavak, szókapcsolatok, szócsoportok alkotják, amelyek kezdőhangjai azonosak, vagy a szavakban ugyanazon magánhangzók ismétlődnek.”⁴²

Tréfás mondóka a k betű gyakoriságára:

„Károly király kertjében, kellős közepében két kínai katona kilenc kiló köles kását kakált ki.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

⁴⁰ Czébel 2009: 12

⁴¹ Süvegh 1982: 10

⁴² Kovács-Benedek 1990: 10

A vásárok tartásáról egy mondóka is fent maradt a viskiek között: „*Visk városának virágnapi vásárának Vitánius Vitus vetett véget végképp.*” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

A fő megélhetési forma továbbra is a gazdálkodás maradt, a vetésterület jelentős része len- és kenderföld volt. Ennek következtében a viski lenvászón nagy hírnek örvendett. A vásártartási és vámmentes kereskedelmi joggal bíró város leginkább kézműipari termékkel, gabonával és jószággal kereskedett. A vásárokat itt is vásárnaponként tartották, majd ez betiltásra került, s más napokon kerültek megrendezésre. A tréfás mondóka erről a tiltásról ad számot.

2.2. Állatmesék

Az állatmese ősi mesetípus, már az ókorban is kedvelt műfaj volt. A prózai mellett ezek a mesék verses formájúak is lehettek. Szereplői emberi tulajdonságokat képviselnek, úgy gondolkoznak, beszélnek és cselekednek, mint az emberek. Az állatszereplők jelleme sokszor azt tükrözi, ahogyan az ember egyes állatfajokról vélekedik (bárány szelíd, a farkas gonosz).

Állatmesének minősül minden olyan mese, melyben az állatok egyenrangú módon gondolkodnak az emberrel, beszélnek anélkül, hogy a csoda érzetét keltenék. Ebben különböznek a tündérmeséktől, hisz az utóbbiban szereplő állatok cselekedeteit a mese ember-szereplői vagy hallgatói természetfeletti jelenségnek tekintik.⁴³

A kecske és a kisdídó

„Egy öreg kecskének volt egy kis gidója, drága szeme fénye, aranyos bimbója. Harmatban fürdette, szélről is féltette, patak partján szedett lágy füvel etette. A nagy fogú fakasról mesélt neki sokat, elviszi a gidót, ha az szót nem fogad. Viszi az erdőbe, hamm, bekapja ottan. Hallod-e hogy ordít most is a vadonban? A kis gidó hallgatott a mesére szépen, kis fejét lehajtva anyja ölében.

- *Ugye, én jó vagyok? Nem visz el a farkas?*
 - *Jó vagy, kis gidócskám, csak mindig rám hallgass! Most megyek az erdőre, füvet szedegetni, zárd be jól az ajtót, be ne jöjjön senki!*
- Míg szedi a füvet ezüst patak partján, kopogtat a farkas, mint egy szelíd bárány:*

⁴³ Kovács-Benedek 1987: 20

- *Gidócskám, Hidócskám, aranyos kincsecském, harmatban fürdetett apró, pici kecském. Eressz be, bocsáss be, gyönyörűszép szentem, zöld erdőben fehér gyöngyvirágot szedtem.*
- *Köszönöm jóságát, megköszönöm, bácsi, de a gyöngyvirágra nem vagyok kíváncsi. Édesanyám mondta, be ne bocsássam, tágasabb odakinn! Követem alásan! Ahogy jön az öreg kecske, látja, hogy mi történt, szalad batyujával a vadászhoz tüstént. Szaladt a vadász is, a farkast lelőtte, mert ez a kiscsalád kedves volt előtte.” (Elmondta: Szabó Rozália. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.07.28.)*

A lejegyzett mese teljes egészében megfelel az állatmese műfaji követelményeinek. Az állatok emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, beszélgetnek egymással, a mese ember-szereplője (a vadász) természetesnek veszi az állatokkal való kommunikálást. Ebben a mesében is jelen vannak az állatok tipikus személyiségjegyekkel történő ellátása (farkas-kegyetlen).

Az erdő ajándéka

„Valamikor réges-régen, amikor az állatok még tudtak beszélni, az volt a szokás, hogy a húsvéti hímes tojásokat az erdei nyulak festették. Nyáron a vadvirágok lehullatott szirmaiból színes festékeket készítettek, és nyárfakéregből készült dobozokban tárolták tavaszig.

Így dolgoztak egész nyáron Nyúl apóék is. A virágszirmokat gyűjtögették, ősszel pedig a fák színes leveleit. Télen száraz fűszálakból apró pemzliket, ecseteket kötözgettek, és mindezeket a kamra polcaira rakosgatták el.

Tavasz felé nagy volt a sürgés-forgás a baromfiudvarok tájékán is, a tyúkok előkészítették a szép, fehér tojásokat, és várták az erdei vásárlókat.

Lassan elmúlt a tél, és megérkezett a tavasz. A cinegék meg is beszéltek egymás között az eseményeket.

- Nyitni kék, nyitni kék! - énekelte az egyik.

- Csicsidő, csicsidő! - jött hamarosan a válasz.

Meghallották ezt a beszélgetést a hóvirágok, és előbújtak a puha mohatakaró alól. Hamarosan a többi tavaszi virág is felébredt téli álmából: a lila kökörccsin, a kékszirmú hóvirág, a bólogató fehér ruhás tőzike, a sárga köntösbe bújt kankalin. Az erdei tisztást tarka-barka virágszőnyeg díszítette.

Nyúl apó és családja már alig várták, hogy elkezdhesék a munkát. Húsvét előtt pár héttel Nyúl apó így szólt:

- Elérkezett az idő, gyerekek, holnap munkához látunk! Janka és Panka, ti hozzátok elő a kamrából a festékeket és a pemzliket, a fiúk pedig induljanak a faluba a megrendelt tojásokért!

A nyuszifiúk előszedték a kis kézi szekerüket és elhúzták a falu felé, a lányok pedig a konyhába szaladtak, de kis idő elteltével éktelen sivalkodással rohantak vissza.

- Üresek a polcok, eltűntek a pemzlik és a festékek! Mivel fogunk dolgozni?

Nyúl apó és Nyúl anyó értetlenül néztek egymásra. Nemrég még minden megvolt, ki követhetett el ilyen gonoszságot? Ha nem kerülnek elő a munkaeszközök, húsvétkor a gyerekek nem találnak majd hímes tojásokat a bokrok alatt.

Hamarosan megérkeztek a fiúk is a szép fehér tojásokkal. Nagy volt csalódásuk, mikor megtudták, mi történt. Elhatározták, hogy ha törik, ha szakad, megkeresik a tolvajt. El is indultak hát az erdőbe, és kérdezgették a szembejövő erdőlakókat, hogy tudnak-e valamit az eltűnt festékekről, de senki nem tudott segíteni.

Szarka asszonyság a fészke körül sürgölődött, őt is megkérdezték.

- Én nem tudok semmit - válaszolta nevetve, - de azért kérdezzétek meg a rókát is!

Elindultak hát a róka házához, s mikor odaértek bizony elámultak azon, amit láttak. A ház előtt a tisztáson egy tarka-barka csodalény éppen tojást festett, vagy inkább akart festeni, ami azonban sehogy sem sikerült neki, mert a festék nem ragadt meg a tojásokon, de annál inkább a bundáján. Ilyen tiritarka rókát még nem látott a világ. Szegény róka nem tudta, hogy a tojásokat festés előtt nedves szivaccsal át kell törülgetni.

A rejtély viszont megoldódott: a róka volt a tettes. Meg is bánta ökelme, mert egy hétig mosta bundáját a patakban. Azonban ez a nyulakon nem segített, mert se festék, se pedig egy árva pemzli nem maradt, a kétbalkézes festőművész mindent elpocsékolott és tönkretett.

A társaság szomorú szívvel tért haza. Nem tudták mitévők legyenek. Ültek a ház eresze alatt, és búsan lógatták a füleiket.

Nyúl anyó elővette a vizeskannát, és vízért indult a közeli forráshoz. Szomorú volt ő is. Leült a forrás csordogáló vize mellé, és kedvetlenül nézte a bokrok között tevékenykedő cinegéket. Egyszer csak különösen kedves, csilingelő hangon szólította meg valaki:

- Miért vagy ilyen szomorú, Nyúl anyó?

Az anyó körülnézett, de nem látott a közelben senkit. A csilingelő hangocska azonban ismét szólította:

- Nyúl anyó, Nyúl anyó, itt vagyok melletted, miért búslakodsz? Nyúl anyó lenézett a földre, hát közvetlen közelében egy csokornyí hóvirág virult.

- *Te szólítottál, hóvirág? -kérdezte Nyúl anyó.*

- *Én hát! Miért itatod az egereket?*

- *Jaj, jaj, kedves kis hóvirág, nagy baj történt nálunk. A róka elcsente a festék-készletünket és az ecseteket is. Nem tudunk tojásokat festeni. Nagy csalódást okoz majd a gyerekeknek, hogy húsvét vasárnapján nem találnak hímes tojásokat a kertek bokrai alatt.*

- *Csak ez a baj? Ezen könnyen tudunk segíteni - mondta a hóvirág. Egyet füttyentett, és a cinegék mind odasorakoztak a közeli fák ágaira.*

- *Kedves cinegék! - kezdte a hóvirág. - Vigyétek el a hírt az erdő minden vadvirágának, hogy a nyulak nagy bajban vannak. Nincs festékük a tojásfestéshez, ezért mindenki adjon egy keveskét a saját készletéből.*

A cinegék azonnal szétszéledtek, és kisvártatva meg is érkeztek a festékekkel tele kis nyirfacsuprokkal. A hóvirágok fehér és zöld festéket küldtek, a kővirág szép világoskék, a tőzike fehér, a kankalin sárgát. Festék már volt elég, csak az ecset hiányzott. Ekkor megszólalt a fűzfabokor, aki eddig csendesen nézte a nagy sürgés-forgást.

- *Adok én nektek ecsetet, amennyi csak kell. Itt vannak a barkáim, nagyon szépen lehet velük festeni.*

A közelben álló szomorúfűz is megszólalt.

- *Én is adok vesseimből, fonjatok belőle kosarat, hogy legyen miben hazavinni a sok festéket és barkákat.*

El is készült a kosár, és a Nyúl anyó boldogan vitte haza az erdő adományát.

Otthon nagy lett az öröm. Azonnal munkához is láttak. Még soha ilyen szép hímeseket nem festettek a nyulak. El is készültek időre. Amikor a festéssel végeztek, szomorúfűz vesszőből sok-sok apró kosárkát fontak, ezekbe rakták a tojásokat, és rejtették el vasárnap hajnalban a kertek bokrai alá.

Milyen nagy volt az öröm, mikor kora reggel a kislányok kiszaladtak a kertbe, és a bokrok alatt megtalálták a fűzfakosárkákba rejtett csodaszép hímes tojásokat.

Másnap húsvéthétfőn a locsolódó legénykék is ámulva nézték a különös fényben játszó remekműveket. Sokáig találgatták, hogy az idén miért ilyen különlegesen szépek a tojások. A titkot azonban csak a nyulak, az énekesmadarak és a vadvirágok tudták. Azt, hogy igazán szépet csak a szeretet, a megértés és az összetartás tud alkotni, s hogy mindez az erdő ajándéka.” (Elmondta: Szenek Zita. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.06.15.)

A fent leírt mese szereplői szintén állatok, akik különböző személyiségjegyekkel rendelkeznek. Itt is természetes az, hogy emberi tulajdonságokkal tevékenykednek. Ebben a mesében azonban nem jelenik meg ember-szereplő, csak a végén találunk utalást rájuk.

Találkozhatunk azonban állathangutánzókkal, melyek az állatok hangját, a fajra jellemző viselkedésmódját, mutatják be intonációval, hanghordozással, alliterációval, ugyanazon szavak ismétlésével, geminációval.⁴⁴

Az állatmesék szereplőinek jellemei nem fejlődnek, és az árnyalt jellemábrázolás is hiányzik belőlük. A ravasz róka és a kegyetlen farkas nem változik meg a mese végére.

2.3. Falucsúfolók

A szakirodalom szerint a falucsúfoló vagy rátótiáda a közösség gúnyolása valamely járatlanság vagy egyéb jellembeli hiba miatt alakult ki.⁴⁵ Elsődlegesen oralitás jellemzi, s két szembenálló identitás viszonyán alapszik. A helyzethez igazodva, közösségi érzést alakít ki, előítéletet fogalmaz meg.⁴⁶

A településsel kapcsolatban számos történet fennmaradt, mely a lakosok erélyességét, harciasságát hivatott bemutatni, némely esetben pedig hiszékenységük is pellengérré került. A közkeletű felfogás szerint a magyar falucsúfolók átmenetet képeznek a mesék és a mondák között, hiszen bizonyos helységekhez fűződnek, hitelességüket nem kérdőjelezzik meg. Ám valóban megtörtént tréfás eset csak kis részük, a többség vándortéma. Általában két falu fiatalságának, munkásainak körében hangzottak el, amikor azok ingerlik egymást.

A rátótiádák két csoportra oszthatóak: egy részük hosszabb ideje tapad a településhez, más részük országosan elterjedt vándortéma.⁴⁷

„Técsi dongó, viski szász, hosszúmezeji darázs”

Amikor a técsiekkel van egy kis konfliktus, azt halljuk: „Técsi dongó, viski szász”. A viski lakosok szász múltjára számos adattal találkozunk,⁴⁸ ám a szájhagyomány a szomszéd települést sem kíméli, hiszen a két város között örökös rivalizálás volt tapasztalható.

⁴⁴ Kovács-Benedek 1990: 9

⁴⁵ Ortutay 1979: 19

⁴⁶ Keszeg 2011: 200

⁴⁷ Süvegh 1990: 10

⁴⁸ vö: Czébély 2009: 77-79

„A técsi azért dongó, mert Técsőn a bírót megcsípte egy dongó, és akkor a dongót elkapták, halálra kellett ítélni. Errefel felmentek a templom tornyába, és onnan ledobták a dongót, hogy halálra törje magát össze. Erre a dongó elrepült. Ezzel élcelődnek, hogy milyen okosak a técsiek. Meg, hogy nincs erdőjük, mert keresztbe hordják a létrát, és ki kellett minden fát vágni.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

A dongó megbüntetése máshol is megtalálható, több változata került feltárássra légy vagy veréb helyettesítésével.

A szóláshasonlat, szállóige vagy állandósult jelzős szerkezet az esetek nagyobb részében nem került előadásra, csak az érintett község lejárataiban van szerepe egy-egy heves indulat közepette. A keresztbe vitt létra kifejezés számos helyen megtalálható, magyarázatára több lehetséges megoldás is rendelkezésünkre áll. Az egyik, hogy az ostoba emberek nem tudják módját annak, hogyan kell az erdőben létrával közlekedni, a másik, hogy a ravasz parasztok ezzel a furfanggal tudták kivágni a fát a tilalom ellenére.⁴⁹

A viski elbeszélés nem tér ki a létravitelének hátterére, csupán a következmény (az erdő hiánya) miatt említik negatív jelzőként. Az erdő vidékünkön a jómód jele volt a számos gyümölcsös megléte miatt.

Templomtolás

A templomtolás egyike a legnépszerűbb, országszerte ismert falucsúfoló meséknek. Ismeretes több változata is: a borsón való elmozdítás és a subára való rátolás.⁵⁰

„A técsiek erre válaszul azt mondják, hogy igen, ti nagyon okosak vagytok, és nektek is van egy olyan baj, hogy rájöttetek, hogy a templomot nem jó helyre építettétek. Kitalálták, hogy akkor arrébb kell tolni. Letettek egy nagy subát a templom északi oldalára, hogy arrébb kell egy méterrel tolni, errefel azt valaki ellopta. Több százan nekiálltak tolni a templomot elfele, valaki ellopta a subát, és akkor: hoppá! hát sikerült is, megörültek neki, hogy sikerült a templomot elnyomni egy méterrel arrébb.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

Bár az adatközlő a szomszéd település visszavágásaként említi, ez a falucsúfoló többször előfordul a beszélgetések alatt, főleg egymás szórakoztatására, kis társaság közkedvelt mulattatójaként.

⁴⁹ Süvegh 1990: 15

⁵⁰ Süvegh 1990: 196-198

„A técsiek szidták a viskieket, hogy nem jól csinálták meg a templomukat, mert nem a város közepére építették. Összeültek, megint tanácskoztak, hogy mit is tegyenek. Hát azt találták ki, hogy helyére tolják a templomot. Egy téli reggel ki is vonult az egész falu. Tolták meg tolták, de azt sajnos nem bírták megállapítani, hogy helyén van-e. Épp arra járt a viski bíró, aki levette válláról szép, hímzett szűrjét és leterítette a földre és azt mondta, hogy tolják még a templomot, ha közelebb kerül a szűrhez, akkor már a helyén van. Mit ad Isten? Arra vetődött egy cigány, meglátta az elhagyott szűrt, nem teketóriázott, magával vitte. Néhány nekirugaszkodás után mentek megnézni, hogy helyén van-e a templom. Ekkor a bíró kijelentette, hogy helyén van a templom, mert nemhogy a szűrhez közelítettek volna, hanem már rá is tolták. Nagy lett ám a vigasság.”⁵¹

Rác Endre nyelvész részletesen vizsgálta a belehallás jelenségét, és kitért a harangok „beszédére”. Úgy véli, hogy kedvelt szokás volt a helyi felekezetek vagyoni állapotát megismertetni. Ugyanabban a településben megszólaló harangok feleselgetnek egymásnak. Van olyan falu, ahol a harangok a földrajzi helyzetre utalnak.⁵²

Történet a viski harangokról

„Mit mond a református harang? Búza, kenyér, szalonna, de jó vóna, ha vóna.

Mit mond a pravoszláv harang? Láta tokány a heringet? Mert a pravoszláv házakba nagyon sokszor odakötöttek egy heringet a házpadláshoz, és amikor ették a puliszkát, hozzáérintették, mert annyi kevés volt, éheztek (a mondás szerint). S akkor azt mondja, hogy: „Láta tokány a heringet?”. Hozzáérintik és megeszik.

Mit mond a katolikus harang? Csak tósnyit, csak tósnyit, csak tósnyit⁵³. Ez is gúnyolódó történet, de van etnográfiai értéke. Visken tósnyisoknak nevezik ugyanis a katolikusokat. Mária Terézia idején telepítették be őket és a hetvenes évekig nem nagyon keveredtek egymással.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

A viski reformátusok és a helyi római katolikusok között mindig megvolt az ellentét, a rivalizálás. Mária Terézia telepített a 18. században telepítette be a svábokat, ezért a katolikusok gúnyneve erre utal.

„A viski reformátusok a római katolikusokat tósnyisoknak vagy nímeteknek hívták.” (Elmondta: Szabó Rozália. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.07.28.)

⁵¹ Igyártó 2005: 47

⁵² Pác 1989: 426-435

⁵³ tósnyi – zsírban kisütött reszelt burgonya (tócsi, kremzli, cicege, görheny, prósza, krumplilatke, krumplislepény, burgonyafánk)

Mária Terézia által betelepítette svábokat leszármazottai alkotják a mai római katolikus közösséget. A század második felében szivárogtak be a görög katolikus rutének az itt élők szolgáinak.⁵⁴ Így került a településre a három felekezet képviselői, akik templomot építettek és harangot is öntöttek.

A településen megtalálható három, különböző felekezetű harangjának hangja az étkezéssel kerül összefüggésbe. Czébely Lajos helytörténész is lejegyezte a római katolikusok és a reformátusok egykori rivalizálásának emlékét: *„Református nagyharang: Búzakenyér!, Kisharang: Szalana!, Katolikus: Csak tósnyi, Csak tósnyi!”*⁵⁵

Viski bicskások

További gúnynevük még a „bicskás”. Gyökerei mély talajba nyúlnak, ugyanis a heves vérmérséklet miatt a viski legények nem nézték jó szemmel, ha a falubeli lányhoz más településről közeledtek a kérők. Ilyenkor gyakran előkerült a csizmaszárban lévő bicska.

„A viskieknek – és ez mai napig is így van – nem nagyon sok fér az orra alá, hamar összekapnak a másikkal is. És olyan kemények voltak a viskiek, a técsiek azért féltek, mert minden viski legényembernek a bicska ott volt a csizmaszárba, s ha baj volt, akkor használta is. 1329-ben kiváltságos joggal rendelkeztiünk, Károly Róbert koronavárosi rangra emelte Visket is. Técső, Visk, Hosszúmező, Máramarossziget. Ez lényegében avval járt, hogy a viskiek azt mondták, hogy ők senkinek nem engedelmeskednek, csak a királynak. Senki nem parancsolhat. Még az ég is felettiünk a miénk, ebbe senki bele nem szólhat.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

A legénybandák többnyire nem tervezett módon alakultak utcák vagy falurészek szerint, és a táncos összejövetelek gyakran vitába torkolltak, melynek végén előkerült a csizmaszárba rejtett bicska is.⁵⁶ Természetesen az idő múlásával ez a virtus a más, betelepült/betelepített nemzetek irányába fordult.

„Ha mentek a bálba a fiúk, onnan meg jöttek le az orasz fiúk, akkor abból mindig verekedés lett a vége. Meg nem akarták a viski fiúk, hogy azak ide jöjjenek, azak meg mindig lejöttek. Látszott, hogy ott nevelkedtek a hegyekbe mert jó derék fiúk vótak, és oszt kezdődött a verekedés. Régen nagyon sok vót azért verekedés, hogy meg is ölték egyik a

⁵⁴ Igyártó: 2005: 41

⁵⁵ Czébely 2019: 227

⁵⁶ Czébely 2019: 236

másikat, a Szup fiút is megszárták. Ezért nevezik bicskásaknak a viskieket.” (Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

A viski emberek nyakasságát bizonyítja azok a történetek is, amelyek elmesélik, hogy miért nincs vasút a településen.

„A viski bíró azt mondta, hogy: „Állj meg, vonat, mert itt a viski bíró!” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

A viskiek erős önérzete jelenik meg az elmondottakban, hiszen a viski bírónak még a vonat is engedelmeskedik.

A település valóban nem rendelkezik vasútállomással, erről több történet él a községben: *„Egy anekdota szerint azért nincs Visken vasút, mivel a sínpár egy paraszt bácsi udvarán vezetett volna keresztül, ő viszont azt mondta, hogy neki egyéb dolga is van, mint hogy egyfolytában nyitogassa a kapuját, ha jön a vonat.”*⁵⁷

Visken viszont volt egy keskenyvasút, mely segítségével a Küblér elnevezésű hegyről szállították a fát a szomszédos Bustyaházára. Valamint a Tisza-híd elkészültével létrehoztak egy kis vasúti megállót a településtől távolabb, melynek a neve Viski híd volt.⁵⁸

„Vasút nem került Viskre, mert nem engedték a gazdák. Azt mondták, hogy zavarni fogja a csordát, meg nem adták a földet. Ez a viskieken múlt. Kisvasút volt, itt jött a futballpálya mellett. A cseh időszakban építették, nem személyszállítás volt. A tehervagonokra felugrottak az emberek, kimentek a fővasút vonalra. Ez felment egészen a második Saján-hegy után a Kis-Küblérig. Mai napig is megvan a helye, hogy meddig ment fel a vasút.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

A vasút hiányát a viskiek elbeszélésében mindig a lakosok határozott kiállásával magyarázzák, a lázadó magaviselet, a heves vérmérséklet a település sajátossága.

Az összegyűjtött falucsúfolók formája igen változatos, fellelhetők a szólások, anekdoták, láncszerűen összekapcsolt történetek is. Együttlétek alkalmával hangzottak el ezek a rátótiadák, ahol különböző települések képviseltették magukat.

A folklorisztika egy közösség viselt dolgairól szóló narratívumokat rátótiadáknak nevezi. Keszeg Vilmos fogalmazza meg identifikációs szerepüket. A provokatív nyelvi viselkedés célja az egyenlőtlenségi helyzet tudatosítása.⁵⁹

⁵⁷ Igyártó: 2005: 40

⁵⁸ Czébely 2009: 149

⁵⁹ Keszeg 2018: 99-100

III. fejezet

Mondák Visken

A monda és alműfajai szintén egyik legelterjedtebb népköltészeti műfaj. Az epikus költészet műfajcsoportja közvetlenül kapcsolódik a helyhez és az időhöz. Tartalma így változatos, kiterjed a hiedelmekre, helyi eseményekre, természeti és társadalmi jelenségekre. Szerkezetileg az egymotívumú történettől a hosszú történeti mondákig terjed. A szereplők száma ritkán haladja meg a három főt, cselekménye ritkán párhuzamos. Gyakori a történet elején fellépő szereplő, aki fenyegető szerepet tölt be, ennek felszámolása a történet végét alkotja. Jellemzi a műfajt, hogy történelmi vagy természeti tényekre utal annak érdekében, hogy igazolja az elmondottakat. *„Megkülönböztetjük az egyes természeti képződményekhez (hegy, barlang, tó stb.) vagy emberi építményhez (vár, rom, híd stb.) kapcsolódó helyi mondákat.”*⁶⁰

3.1. Helyi mondák

A község határában áll a várhegy, melynek egykori építményéről kevés feljegyzést találunk. A vár fontos volt amiatt, hogy segítsen megvédeni a vidék lakosságát a betörésektől, valamint biztosította a sókereskedelem biztonságos útvonalát. Keletkezéséről nem szólnak mondák, ám eltűnésének mondáját több helyen fellelhetjük.

A viski Várhegy

„Réges-régen, századokkal ezelőtt tizenkét zsvány szállta meg a hegyet, s ormára egy erős favárat építettek. A beve-hetetlen erődben tartózkodó zsványok piócaként szipolyoz-ták a vidéket. Nem parancsolt nekik sem a megye, sem az ország.

Egy heves nyári napon megszomjazott András gazda a házimunka közben, s Erzsí leányát, a környék legszebb virágszálát, elküldte a várhegyi forráshoz borkútért⁶¹. A zsványok észrevették a szép lányt, lerohantak a hegytetőre a hatalmukba ejtették. Hasztalan esdeklent, könyörgött a szép Erzsí a vad martalócoknak, nem használt semmit, azok nem engedték szabadon. Ekkor imádkozni kezdett, de az sem használt. Végre átkozódásba fogott. És íme, egyszerre terhes vészfelhő szállt a várhegy ormára. Hatalmas vihar kerekedett. A sötét felhők tüzes villámokat szórtak a megátkozott favárra.

⁶⁰ Voigt 2014: 246-247

⁶¹ Borkút – a környék természetes forrásaiból származó ásványvíz helyi elnevezése

Három egész napig nem látták a viskiek a Várhegyet a rajta borongó iszonyú felhőtől. Amikor a negyedik napon a felleg szétoszlott, a láthatár kiderült, a várnak, a zsványoknak és a szerencsétlen lánynak híre, pora sem volt többé.”⁶²

Ennek a mondának fellelhető egy másik változata is, mely szintén egy természeti csapáshoz köti a vár elpusztulását.

„Nyári este volt, mikor a várhegy alatt elterülő síkon egész napi munkájukban elfáradt viskiek lepihentek kissé, hogy majd összegyűjtve holmijukat hazamenjenek. Hirtelen lódobogás hallatszott: a várból rablócsapat lovagolt feléjük. Amint a rablólovag és kísérete a pihenőkhöz ért, a lovag odasietett Nagy Ilonkához, Nagy Istvánnak, Visk község leggazdagabb polgárának szépséges leányához, s arra kérte őt, hogy menjen vele a várba. Nagy Ilonka minden áron ki akart szabadulni fogságából, s esedezve kérlelte a rablólovagot, hogy bocsássa őt szabadon. Az elvetemült ember azonban csak nevetett, s káromlások közepette az eget fenyegette, kihívva ezzel maga ellen a természet haragját. Hirtelen borzalmas erejű vihar támadt, a villámok egymás után csaptak a várba, a hegy megnyílt, s lakóival együtt elnyelte a várat. Helyén, a várhegy oldalán keletkezett az a tó, mely sokáig a környéknek egyik legszebb látványossága volt”⁶³

A viski várhegy mondájának ez a változata arról szól, hogy miként pusztulhatott el a vár. A hegyre felmenve ma már nem találjuk meg a várnak nyomát sem, csak a nép ajkán maradt fenn hajdani emléke. Nagy valószínűséggel a stratégiai szerep elvesztése miatt nem építették újra az egykori földvárat.

Ezekben a változatokban is a hagyományos alaptörténet található, melynek értelmében zsványok, betyárok, rablók megbüntetése történik.

A Várhegyi nóta

„Az öreg viski Náni cigányt egyszer valami úrfiak a Várhegyre csalták muzsikálni. Föld alatti tekervényes folyosókon vezették bekötött szemmel a vén dávét. Amikor végre leoldották szeméről a kendőt, egy palotában találta magát.

Aranytrónusra ültették a cigányt, nyakába drága selyemkendőt kötöttek, s így kellett muzsikálnia. Minden nóta után, amit elhúzott a hegedűjén, egy-egy füles aranyat nyomtak a markába. Hosszú ideig tartott a dáridó. Az úrfiak is megtanították a cigányt egy szép nótára. Szerencsétlenségére azonban el talált aludni, s mire felébredt, magát egy reves

⁶² Keresztyén 1992: 109, Dupka-Zubánics 2014: 87-88

⁶³ Dupka-Zubánics 2014: 88

fatörzsön ülve találta. Nyakában a selyemkendő helyett egy lóállkapocs lógott, markában meg forgácsdarabokat szorongatott.

*De a tanult nótát nem felejtette el, s még utódaira is ráhagyta, úgyszólván ma is akármelyik viski cigány el tudja húzni a „Várhegyi nótá”-t.*⁶⁴

A közölt monda a várhegy alatt lévő alagútrendszer emlékére épül, ugyanis az elmondások szerint a várhegy ez kötötte össze a településsel.

Keresztyén Balázs párhuzamba állítja a Várhegyi nótát a mondák világával: „Mondáink többségével úgy vagyunk, mint a gyönyörű Várhegyi-nótát ismerő és azt a fiaira hagyományozó viski cigány: múltunk, álmaink, vágyaink aranypénzének képzeljük őket, ébrenlétünkben meg csak annyi marad meg belőlük, hogy ismerjük és fiainknak meg unokáinknak továbbadjuk őket.”⁶⁵

3.2. Hiedelemmondák

A hiedelemmonda a mondák olyan fajtája, amely az élő hiedelmekből táplálkozik. Szerkezete változékony, szereplői valóban megnevezett személyek, akiket a közösség ismer, a helyek a környéken találhatóak, cselekvésük ideje kikövetkeztethető. A fabulat jellegű hiedelemmondák változatlan motívumokból állnak. A komplex jellegűek motívumai változatosak.⁶⁶

A hiedelemmonda az élő hiedelemből származik. Csoportosításukat a központi szereplők és a tartalmi tényezők befolyásolják. Ilyenek az ördög, a boszorkány, a kísértet, a természetfeletti erővel rendelkező élő személy, gyógyítók stb.⁶⁷

Boszorkány

A gonosz, ártó személyekben való hit az emberiséggel egyidős. Kész Margit kutatása során arra a következtetésre jutott, hogy napjainkban is megőrizték a falvakban a hagyományos paraszti életmódot és annak hiedelemvilágát.⁶⁸ Ennek bizonyítékai azok az életrajzi történetek, melyeket az adatközlők tudomásunkra hozhatnak.

A hiedelemmonda elengedhetetlen motívumaként jelenik meg az ördög vagy a boszorkány alakja. A boszorkányságban való hit megjelenik a településen, bár a vallás

⁶⁴ Keresztyén 1992: 112

⁶⁵ Keresztyén 1992: 123-124

⁶⁶ Ortutay 1979: 544

⁶⁷ Ortutay 1979: 289

⁶⁸ Kész 2006: 21

elterjedésével az adatközlők csak nehezen beszélnek erről a témáról. Hisznek annak természetfeletti erejében. Bár nem említették név szerint, de elmondásukban utaltak arra, hogy ismernek ilyen embereket.

„A boszorkányt abból ismertik fel, hogy magát mondta, magát kiigazalta, jártak hozzá. Azt mondták, hogy addig nem halt megfelé, ameddig át nem adta azt a valóőamit. Úgy, hogy amikor halt megfelé, akkor vagy az unokáját, vagy jánnyát, vagy valakijét odahivatta, és akkor mondta, hogy így kell vagy úgy kell csinálni.” (Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

E hiedelemalak halálának leírásában szerepel az az általános elgondolás, hogy csak tudományának átadásával képes elhunyni. Hasonló jelenséggel találkozunk Zubánics László gyűjtésében is, melyben a halál órájában a képesség átadásának módját mutatja be.⁶⁹

„Tizenhárom embernek le kellett ülni az asztalhoz. Na mondjuk vagy kerek asztal vagy ilyen, és rá kellett a kezeket tenni mindnek, és ű kihíta a szellemet. Akkor ottan mindenki kérdeztik. A jányak kérdeztik, hogy hány év múlva mennek fírjhöz, a fiúk, hogy miko fognak megnősülni, akkor valakik, hogy hány ivig fognak ilni. Annyit kopagjan le az asztal, annyi évet.” (Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

A boszorkány jóslási képességét mondja el az adatközlő, amikor az asztaltáncoltatás folyamatát mutatja be. A szerelmi jóslás elsősorban az eladósorban lévő lányok kedvelt szórakozása volt, hisz minden korban vágytak megtudni jövőbelijük nevét, házasságkötésük idejét. Több alkalomhoz köthető ez a szokás: Luca-nap, Katalin-nap, András-nap.⁷⁰

„Szemmel verés”

Kész Margit fogalmazza meg a magyar nép igen igézetcentrikusságát, az ijedtség kórként való számontartását.⁷¹

A szemmel verés, az igézet rosszindulatú tevékenység, melynek során valakin ártó módon néz a másikra főleg irigykedés okán. A szemverés tünetei: hirtelen fellépő rosszullét, álmatlanság, sírás. Legáltalánosabb gyógymódja a szenesvíz-készítés volt, mely ráolvasás kíséretében történt.

⁶⁹ Zubánics - Vargáné 2007: 24

⁷⁰ Ortutay 1982: 16

⁷¹ Kész 1999: 56

„A kisgyerekeknek a kezekre kötötték, nehogy megigizzik, mert rosszul lesz a gyerek, sír, lázas lett, és akkor szenes vizet kellett csinálni. Egy csuparba régen vót szén a spórba, kivettünk késsel a vízbe belétni három szenet, jó nagyat, az elkezd sustaragni benne, és akkor megnézik, hogy az leszállt az aljára az a szén. HA leszállt, akkor meg van a gyerek igizve. És akkor azt kell mundani, hogy: Úr Jézusom gyógyítója, kontyra, kalapra, pártára. Kontyra, hogy lehet, hogy asszony igizte meg, vagy pártára, az lány, a kalapra, hogy férfi. És akkor ki kellett önteni az ereszre, az eresz alá, hogy az ereszt írje el ez a víz. A kicsinek is kellett adni belőle, meg keresztet csináltunk az arcára meg a kis vállára, hasára, kezire. Vót, hogy nem vót szín, akkor gyufából, akkor kilenc gyufát gyújtattuk, elégettük.”(Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

Az adatközlő a gyerek nyugtalanságát, betegségét a szemveréssel azonosítja, melynek megoldását a rituális cselekedetekben látja.

„Le kell mosni”

Gyakori hiedelem a településen, hogy ha valaki rossz állapotba kerül, rosszul érzi magát, betegségben szenved, melynek okai nem ismertek, akkor annak az az oka, hogy nem megfelelő helyre lépett, és akaratán kívül okozta magának a gondokat. Ebben az esetben felkeresnek olyan embereket, akik birtokában vannak a lemosás képességének.

„Le kell mosni, mert valami rá van hányva, vagy belelépett halottlébe vagy valamibe. Aztán ők vesznek valami gazakat meg imával – azt mondják – lemossák. Szednek vizet a Tiszába éjfélkor, visszafelé kell, ahogy a sellő folyik lefelé, és mindig visszafelé kell meríteni a vizet, biztos kell ottan valamit mondatni, és azt a vizet hazaviszik, és ha valaki megy hozzájuk, akkor valami gazat kell belerakni a fürdővízbe, és beleállnak a kádba, és ott mossa lefele háromszor is. A nép hiszi és megy.

Elhiszik a temetőbe ruháját vagy zoknyiját, oszt elvájják valami sírba, meg fényképet meg ilyesmit. A fényképet betették, oszt halt megfele, haldoklott az, akinek a fényképét betették.

Nadragulyát jártak vájni régen. Szent György napján mentek a hegyre, oszt vájták a nadragulyát. Osztt akkor mindenkinek adták elfele pénzért, hogy legyen pénz. Tövestül vájták ki, el kellett menni ketten nagy korán a hegyre, leőtteztek pucérra, és akkor szerelmeskedtek és úgy vájták ki. Annak a tövire kell tenni pénzt, hogy megköszönni, hogy kivájták. Mehetett két nővel, csak ögy kellett nevezni, hogy az egyik férfi, a másik nő, és hogy szereti, meg el fogja venni feleségül.

A halott vízzel valakit lemostak, aztat éjfélnél ki kellett vinni a keresztútra, oszt aki belélípett, az meg is betegedett, rosszul vót vagy meghalt. Meg a vashídra vitték kiönteni, hogy vigy a víz lefelé.” (Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

A szemmelverés a rontás egyik módja, melyet többnyire szenes vízzel hárítanak el. A szenes vizet megitatják a beteggel, vagy lemossák vele, majd a folyadékot olyan helyre öntik, hogy senki ne tudjon belelépni. Kutatók már lejegyezték azt a mondókát, melyet Visken akkor mondanak, amikor a parazsat beledobják a vízbe: *„Adinem, papinem, vekere, riminem, hájnom, segenec, pagenec, hájdábrics, adendén, dérévédéksza!”*⁷²

3.3. Böjtölések, ráolvasások

A memorat a monda egyik alműfaja, általában természetfeletti vagy csodás eseményekről tudósít empirikus formában. Élményszerűen meséli el a történetet, a költői emlékezete figyelemre méltó.⁷³

Az eltűnt tárgyak megkeresése céljából történt, hogy látogatást tettek olyan személyeknél, akik böjtöléssel foglalkoztak. Azt tartották, hogy ha igazságtalanul eloroztak valamit, böjtöléssel, imádkoztatással vissza lehet szerezni. Amennyiben nem volt vétkes a dologban, ezek nem ártottak az illetőnek.

„Vótak, hogy böteltettek. Vót olyan, hogy elloptak túllek pénzt, ők meg valami asszonyaknak adtak, hogy imádkozzanak meg böteljenek, és akkor ennek a Irma néninek meg kijött mind a két szeme, kinyomódatt mind a két szeme, mer’ nem lopták el tüle a pénzt, és az rá fordult úrá. Vót olyan is, hogy sarki Szipiéknél levágták a disznót, oszt akkor elmentek dógazni. Már kiolvastották a zsírt, mindent, de mundam, hogy ottan nem lehet prédálni, vigyáztak arra, és a szembe lakók átmentek, és ellopták a fazék zsírt, mikor azak elmentek dógazni. És azak is böteltettek. Ott egy fiú meghalt, arra Oraszba megölte a misálka, Mihály bácsiék is féleszüik vótak, meg most is a fiúnak le van vágva a lába, mind a kettő. És az egész család így pusztult kifele. Olginak a fia, felakasztatta magát, Olgi is elégett. Az egész családon úgy látszik, ez beteljesedett.” (Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

⁷² Fazekas – Székely 1990: 35-37

⁷³ Voigt 2014: 224

Az elmondott memorat valós adatokat tartalmaz, az adatközlő személyesen ismerte a történet szereplőit, akikkel természetfeletti dolgok estek meg. Sok esetben valamilyen szerencsétlenség vagy halál jelezte a bűnös kilétét.

A viski lakosság jelentős része is megőrizte a hagyományos paraszti életmódot, ennek gondolat- és hiedelemvilágát, szokásrendszerét épp úgy, mint Kárpátalja többi települése.⁷⁴ A boszorkányokban, természetfeletti képességekkel rendelkező lényekben való hit a vallással sem tűnt el teljesen, és ezt a tudást nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

⁷⁴ Kész 2006: 21

IV. fejezet

Igaz történetek Viskén

Az írott történeti források mintegy háromezer évre tekinthetnek vissza. Ekkor kezdtek el lejegyezni mindazt, ami addig csak a szóban létezett. Az írásbeliség előtti időkben a szóbeliségen keresztül rögzültek az étellel kapcsolatos tapasztalatok.

Az oral history történeti kutatási területként vett használata újdonságnak minősül, nagyjából akkor kezdődött, amikor a magnetofon elterjedt. Vértesi tudatosítja az ezzel foglalkozó történészek, kutatók teendőit: ismernie kell az alany és az események kapcsolatát, mérlegelnie kell a hitelességet, fel kell tárnia azt, hogy mekkora az eltérés a hivatalos adatokkal szemben.⁷⁵

Lénárt András alaposan foglalja össze a magyarországi oral history gyűjtemények interjúkészítési és feldolgozási gyakorlatának a „Történetgyűjtés” – Oral history archívum Magyarországon című tanulmányában. Elmondja, hogy az eseményeket, életutakat sok esetben újságokban, esetleg folyóiratokban adták közre, gyűjteményes kötetek csak később jöttek létre.⁷⁶

4.1. Visk keletkezésének története

Bár a településen alapos régészeti munkát mindezidáig nem végeztek, ám az előzetes eredmények azt bizonyítják, hogy már több évezreddel ezelőtt is élt itt számottevő lakosság. Keletkezésének pontos ideje a homályba vész, nevét először 1270-ben nevezi meg egy oklevél.⁷⁷ Nevének eredetére több elgondolás született, de mind alátámasztja azt a tényt, hogy már a 13. században jelentős közösséggel rendelkezett. 1329. április 26-án Károly Róbert különféle jogokban és szabadságokban részesíti, melyek szinte autonómiának minősülnek. A privilégium értelmében közvetlenül a király hatósága alá tartozott.⁷⁸ A 15. században a város lakosainak nagy része sókitermeléssel foglalkozott, illetve a településen kitermeltek aranyat és ezüstöt is.⁷⁹

„Visk település nem itt helyezkedett el, ahol most van, hanem a templom környékén, a cigánypalló környékén. Ott voltak a házak. És az árvíz környékén meg is maradtak több

⁷⁵ Vértesi 2004: 159, 171

⁷⁶ Lénárt 2007: 11-12

⁷⁷ Szentpétery 1943:168

⁷⁸ Czébely 2009:28

⁷⁹ N. László Endre 1991: 30-32

épületnek gerendái, mely arról tanúskodik, hogy a település ott volt. De viszont a másik, amikor Visk létrejött, mint település, az pedig nem itt volt, ahol a templom épült, hanem a töltésnél, a Velence végén, ott a Szilvási kútnál. Ott volt a település, onnan kezdődött Visk. Visk lakosai, mi, lényegében Erdélyből származunk, szászok voltunk, az őseink.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

A reformáció igen korán, már 1524-ben elérte a települést, hiszen a Luther Márton által német nyelven írott könyvek a nagyszebeni kereskedők révén eljutottak Magyarországra, majd Viskre. Ekkor került Szurdaszter János Viskre, így előbb lutheránusokká, majd 1556-tól reformátusokká váltak.⁸⁰ A reformáció a művelődés szempontjából volt a legjelentősebb, ugyanis ekkor alapult a viski népiskola, melynek célja az általános elemi képzés volt. S bár a lakosság életmódja, építésze fejletlenebb volt a többi településhez képest, ám reformációja által jelentősen hozzájárult a közműveltséghez.

1657. január 10-én Viskre érkezett II. Rákóczi György feleségével, Báthory Zsófiával és fiával, I. Rákóczi Ferencsel. A hadimezőre hívta az erdélyi rendeket, hogy január 17-én itt tartsák meg az országgyűlést. Aznap a rendek istentiszteleten vettek részt a református templomban, majd a költségek megszavazása után elindult sikertelen lengyelországi hadjáratára a fejedelem. Ezt követően a lengyel hadak felperzselték Visket, a templomot, a lakosság nagy részét legyilkolták, magukkal vitték az öt város levéltárát.⁸¹

1717-ben, a község határában, a Hadimezőn hatalmas összecsapásra került sor a tatárokkal, melynek végeredményeképpen a tatárok nem háborgatták többet a lakosságot.

„A tatárjárás idején is volt két összecsapás. Az egyik volt a Tisza felé, ez volt a hadimező, a másik oldal a hegy alatti rész, ez a bujdosó. Na most a bujdosó az egész az út mellé húzódott ki, tőgyfás erdő volt. És azért nevezték bujdosónak, mert ott bujdosnak el. A keményebb harcra pedig a tatárjárás idején pedig a Tisza partján került sor, ez egy síkabb terület volt, ez volt a hadimező. A régi háborúk idején háborúzás csak nyáron volt, télen pihenő volt, mert hideg volt, nem lehetett harcolni.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

A harcok, járványok, tatárdúlás ínséges esztendői elszegényítették a népet, ám igazán romboló hatása a magyar lakosság megritkulásánál mutatkozott meg. A károk helyreállítása elég gyorsan sikerrel zárult, bár a templomot csak 1750-ben sikerült befedni, ellátni toronnyal, újraépíteni a kőkerítést.

⁸⁰ Peleskey 1925:5

⁸¹ Igyártó 2005:40-41

P. Szathmáry Károly lelkesen írt a településről az 1863-as években: „*A természettől Visk gazdagon meg van áldva. Azonkívül, hogy határa — mint említettük — a legtermékenyebb és terjedelmesebb a megyében, halászata is a legkiválóbb, — különösen az oly ízletes galóczákban; erdeje elég; csak savanyuviz-forrása több van 10-nél. Ezek között, az alább említendő várhegyi után legkellemesebb a sajáni, mely egy gyönyörű völgyben van s borral is kellemes ital. E forrás még nincs Nyugat kultúrájához idomítva; ki hosszasabban akarja használni, társzekerrel kell jönie. Azért nem ritkaság itt a friss gyepen, kivált vasárnap délutánonkint vidámon mulató társaságot látni... Nem uralkodik itt az a zordon egykedvűség, mi a napszámra fizetett vagy egykori jobbágyi munkások között. Zene, dal szól s Visk a népdalok egyik születési helye.*”⁸²

4.2. Történetek a templom kertjéről

Visk történelmében mindig központi szerepet töltött be a templom, hiszen a körötte húzódó hatalmas kőkerítés, illetve az épület széles kőfala mindig erős védelemmel szolgált a város lakossága számára. A tatár, lengyel, kuruc-labanc csatározások idején több esetben sérült meg Isten háza, több esetben került a tűz martalékává, az oda menekült lakosságot sok részben lemészárolták. Padlózata alatt sírboltok találhatóak.⁸³

Templomunk belső udvarán lévő egyedülálló szépséggel rendelkező botanikus kertje a helyiek elmondása szerint nem csupán a gondos asszonykezeknek köszönhető, hanem biológiai okai is vannak.

„Az 1717-es tatárjárás idején (ezt még nagyanyám mondta el) egy féleszemű magyar lelőtte a tatárt, errefel azok visszatértek és mindenkit leöltek. Miért is olyan szép a mi templomkertünk? Miért egyedülálló? Azért, mert odamenekültek be a viskiek, a templomkertbe, és a tatárok- mert a templom ugyebár körbe van falla kerítve -, ott gyilkolták meg az embereket. Na most ez, aki ittmaradt – mert a többi elmenekült az erdőbe -, azt meggyilkolták, és ez az egész augusztus 15-e táján volt, nyári melegbe. Több száz ember ott van elhantolva. Azért olyan szép a templokertünk, mert az elhunytak onnan táplálják a mi virágainkat.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

⁸² P. Szathmáry 1863 / 41

⁸³ Peleskey 1925:20

4.3. Történetek a várhegyi fürdőről

Visk nevét mégis a várhegyi fürdő tette országos hírűvé. Két sétány került kialakításra, a Szerelmes és az Andalgó. A Várhegy ormán kilátó volt, valamint egy táncolásra alkalmas Paraplin, dicsőke. Ezt a fürdőt látogatta irodalmunk jeles alakja, nemzeti imánk szerzője, Kölcsey Ferenc.

„A Várhegygel kapcsolatos pontos információ nincs. Állítólag itt egy vár volt, de csak földvár. Nem volt nagy erődtmény. Ennek fő feladata a sószállításnak az ellenőrzése volt. Ez addig létezett, míg a huszti várat meg nem építették 1017-1117-ben. Ezután a viski elvesztette jelentőségét. De a várhegyről pontosan átellenben van egy olyan dűllő, hogy Kű-domb. Ez is egy megfigyelő rész volt. Valóban itt sziklák voltak összehordva, ami mai napig is megvan. Ez is a sószállítás ellenőrzősőre volt. Tutajokon szállították a sót. Sótömböket raktak fel a tutajra, és ezt vitték le egészen a Fekete-tengerig. Eladták, és visszafelé terményt hoztak. Ugyanakkor Velétén megpihentek a tutajosok. A só lényegében nagyon sok országban a mai napig is még egyenértékű az arannyal. Minden egyes király igyekezett úgy dolgozni, és úgy fenntartani a területét, hogy sója legyen és erdő legyen. Az volt a helyzet, hogy a tutajosok elmentek Velétéig - Szlatinától 40 km, tutajon elég fárasztó -, itt megpihentek. És a veléti ruszinok kirabolták őket, elvitték a sót. Egyes mondások szerint a velétiakat úgy is nevezik, hogy sórablók. Mint a Máramarossziget mellett a hosszúmezeik káposztások a mai napig is, ott a termeléssel foglalkoztak.

Európai viszonylatban is híres volt a Várhegyesi fürdő. Ott el tudtak szállásolni 250-300 embert, aki pihent. Sétányok voltak, mint az Andalgó. Kocsma is volt. Csak abbamaradt, mert azért a csehek is elég sok kárt csináltak, de templomot is akartak építeni. A sajáni fürdő csak később alakult ki. A felső borkúthoz jártak fürödni az emberek. Mogyorófabokrok közé, oda volt letéve két kád is. Persze a víz nem volt mindenki után cserélve, és azt melegítette az öreg fel. És oda szabályosan be kellett iratkozni sorba, hogy ki mikor fog menni fürödni. De nem melegítették, hanem az öreg felmelegítette a nagy köveket, és azt lökte bele az ásványvízbe, a borkútba, majd kivette belőle, és ezzel kohalt. Erdélybe is így nevezik, hogy borkút vagy borvíz. Egy, hogy hasznos, a másik pedig, hogy eléggé erős. Kölcsey is a Várhegyesi fürdőben fürdött reumatikus betegsége miatt. De volt neki még egy kötődése Viskhez. Az anyai nagyanyja Huszton született, huszti származása volt, és azért jött ide közbe. Három éven keresztül itt volt, a Várhegyi fürdőben.”
(Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

A várhegy belsejében arany manapság már nem tapasztalható, de számos helyen értesülhetünk annak egykori meglétéről. Azon férfiak családtagjai is bizonyíthatják ezt, kik egykor a bányában dolgoztak.

„A várhegyen vót valami nagy fürdő, rígebben. Ilyen parasztember kezdte csinálni, és vígüül valami nagyobb – most úgy mondják, hogy biznyeszmen – kézrekerítette, és akkor egy nagy fürdőhelyet csinált ott. Nagyan sokan oda jöttek. Az a várhegy... Azt mondták valamikor, hogy ottan beleengedtek egy gacsit, oszt kijött a Tiszába. Azt is mondták, hogy elsüllyedt a várhegy. A férjem ott dógazatt a bányába. Arany vót a Várhegybe, de úgy mondták elszőkett Romániába. Egy viski ember azt mondta, hogy akkor fog a bányába menni dógazni, ha ablak lesz rajta. Nem tudam hány méterre lent vót a föld alatt. Amikor odamentek, át kellett ötözni, ő öltönybe járt a munkára, mert akkor még az vót a divat. Ott átötteztek ebbe a saktó-ruhába, meg akkor lámpát adtak nekik, mert ottan levegőt csak amennyit beadtak nekik. Lent, lent, nagyan mélyen vótak. Ez higanybánya vót. Először jól kerestek a bányászak, utána aztán nagyan rosszabodatt, mert az attúl vót, mennyit termeltek ki, és azt nem itt dógazták egyszer fel, majd azután már lett itt az a gyár, itten akko' már dógazták fel, oszt ilyen nagy hordókba' szállítatták Bustyiházára autóval, onnan meg vonnattal valahova nagyobb gyárakba vittik, mert azt munták abbúl atomat készítenek”. (Elmondta: Koloszó Klára. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.05.05.)

4.4. A Horthy-korszak idejéből

A Horthy-korszakhoz kapcsolódó történetek sem merültek feledésbe az emberek között. Különösképpen a település határában álló szobor keletkezésével kapcsolatban maradtak fent anekdoták.

„Horthynak Visken volt egy keresztfia. Amikor ez a fiú született, olyan divat volt, hogy aki Miklós volt, annak meghívták Horthyt keresztapának, aki mindezt elfogadta, és elég jó anyagi támogatásban is részesültek így. Horthynak sok Miklós nevű keresztfia volt Kárpátalján. A település elején lévő szobrot az ötvenes évek elején állították fel közvetlenül a háború után tévesen. Mert pénz akkor nem volt, így közadakozásból sikerült összegyűjteni a pénzt. Megtörtént a szobor felavatása, leesett a lepel róla, és akkor mindenki elment, otthagyták a díszvendégeket. Ugyanis félreértés történt. Az emberek azt gondolták, hogy Horthynak állítanak szobrot. A leleplezés meglepetés volt, mert látták, hogy ez se nem Horthy, se nem Horthynak a fia, hanem Gorkij, akinek semmiféle kötődése

nem volt Viskhez.” (Elmondta: Ötvös Sándor. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

Az elbeszélésből ismét kitűnik a viski emberek önérzete, hiszen miután kiderült a hazugság, a közönség távozott, otthagya a díszvendégeket. Viskén még sokáig anekdotaként emlegették a Horty-szobrot, amely a nagy orosz költőre hasonlított.

4.5. Málenyikij robot

1944-ben jelent meg a szovjet hadsereg, melynek érkezését a „háromnapos munka” szolgálata kísérte. Ekkor a település lélekszáma 7644 volt. A novemberben bekövetkezett internálás behozhatatlan veszteségeket okozott Visk magyar lakosságának életében.⁸⁴

A málenyikij robot néven fennmaradt időszak számos ember életében mély nyomokat hagyott. Nem sok olyan magyar család akad a településen, kinek hozzátartozója ne szenvedett volna ezen időszakban. Bár írásbeli nyoma nem akad a történeteknek, a lakosok emlékezetében még frissen él az emlék. Interjúk közben majdnem minden család kitért erre.

„Apám azért ment el a táborba, mert az édesanyja azt mondta neki, hogy:

- *Hát Rudi, te nem bírsz ki két hetet? Az öcséd megy, te nem bírsz vele menni? Eriggy, ügyelj az öcsédre!*

A két hétből lett tizenegy hónap. Viszont azután azt mondta apám, mikor a magyar megadta a pótlást, lehettem volna oda három évig is, most mennyi pénzt kaptam volna. Arra is amit magyarázott. Donbászba vót. A paraszt nép arra pontosan olyan jóhiszemű vót, mint erre. A paraszt néppel semmi gond nem vót. Gond vót a csicskásokkal, amelyek le akartak lépni. Meg a helybeliekkel is gond vót. Ott is akit megbíztak, hogy tizedes legyen az emberek közt, az hajkurászta. Volt ott egy Feri nevezetű paraszt, azt mondja apám:

- *Te Feri! Te haza akarsz jönni?*
- *Na hát persze, hogy haza, Rudi.*
- *Na hát akkor próbálj meg az emberekkel finomabban viselkedni, mert ha hazajössz, egy fejhosszal rövidebb leszel.*
- *Hát miért?*
- *Mert így viselkedni nem szabad a saját embereiddel.*

⁸⁴ Dupka 1993: 84

A németekre mérges vót. Azt mondja, annyira le voltak fogyva, hogy ha volt halott ember, mentek sírt vájni, hiába ráálltak arra a lapátra, nem ment sehova az az ásó gödröt vájni. A németek olyanok voltak, mint az elhízott bikák, tulkok, és öt emberre volt egy sír kivájva. Kiküldtek tíz embert, öt magyart, öt németet. A német kivájta és már ült és cigarettázott. Jön a hajcsár, azt mondja:

- *Míg nem lesz meg a másik sír, hungárisék nem csinálják meg, ti se mentek sehova. Álljatak nekik segíteni!*

Mérgesek vótak ránk, de hiába – azt mondja – akartuk, nem ment. Harminchat kiló vót az ember. Ilyen vót a helyzet. Itthon bujdoskodtak összevissza mindenfelé. Őket is az utolsó tránzporttal vitték el. De hogyha nem lett vóna az a besúgó, nem kapták vón meg őket sem, mert azért indultak végül is el, mert attól féltek, ha besúgják, nem munkára viszik el, hanem tyurmába.” (Elmondta: id. Górfi Ferenc. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.02.01.)

Ezen időszakok alatt átélt élmények, ha gyermekkorban történtek is, oly erősen megmaradtak, hogy nemzedékről nemzedékre átadták őket, hogy mindig emlékezzünk ezen személyekre és időszakokra.

„Amikor vittik elfelé az embereket, mikor vót ez a háromnapos robot, és az emberek felvótak sorakazva, esett a hó, nagyon hideg vót, és akkor nagyapámnak lefújta a szél a fejéről a sapkát, és édesapám odaugrott, hogy:

- *Édesapám, várjon, a sapka...*

És akkor a vő Kepsa ráfogta a puskát, hogy:

- *Te taknyas kölyke, keresztüllőlek!*

Ez édesapámnak örökké a szívébe vót, hogy már vittik elfelé az embereket, ő meg állatt, és tartatta a puskát.” (Elmondta: Szabó Rozália. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.07.28.)

A sztálini légerek túlélői sokáig nem meséltek ezen időszakról, a családtagoknak sok időbe telt megtudni a történetek hátterét. Voltak, akik több, voltak akik kevesebb időt töltöttek távol a családjuktól.

„Elég keveset tudak, mert nem beszilt róla. Idegenyektől sokkal többet tudtam meg. Abba az időben úgy vót, hogy vót a községben egy hajdú. Ha valami hírek vótak, amit a községben meg kellett osztani, akkor ő járt utcáról utcára. Ment száz métert egy utcában, dobalt, a dobra felfigyeltek, megállatt, és akkor elmondta a mondókáját. Na és akkor ez, amikor az oroszok bejöttek, pontosabban a szovjetek, itt elfoglalták Visk területét, hagytak itt valamennyi katonaságot, vót tiszt, minden. Egy november végi nap vígigjárta a hajdú az

utcákat, és kidobalta, hogy 19-én mindenkinek kötelező megjelenni a klubba, minden férfi embernek tizennyolctól ötven éves korig. Nem részletezte, hogy minek, csak hogy meg kell jelenni. Amikor összejöttek, beültek a terembe, mint egy gyűlésre, akkor a városi elöljáróság, az a szovjet tiszt, aki itt vót felügyelőként, meg helyi milicistavezetők meg tolmács, kijelentette, hogy nem kell pánikat csinálni, három napas munkáról van szó. Három napos munkára viszik őket közmunkára, felújítani a háború utáni helyzetet, hidak felújítására. És akkor utána megmondták, hányadikán kell menni, és akkor elvitték őket.

Akkor a milicisták 2-3 emberes sorba összetereltik őket, és megindították Szolyvára. Legyalagaltak Szolyvára, és ottan a gyűjtőtáborba őket összegyűjtették, és azután onnét megindították csoportosan Sztáréj Számbor nevezetű városba, ami a Kárpát hegyeknek a túloldalán van. Mert az ukrán vasútvonal csak odáig ért. Ottan legyalagaltak az körülbelül Szolyvától egy olyan 200 kilométer úttalan utakon, vőgyeken, mert ugye semmilyen utak nem vótak, csak hegyi utak vótak. És ottan már útközben sokan meghaltak, sokan ottmaradtak az út mentén. Lábbelik tönrementek a lábokról. És Számborba már rögtön vagonozták őket befele, vagonak rögtön vótak, nem tartózkodtak sokáig. Azután három hetet a vagonakkal vitték őket az Uralba. Vót úgy, hogy két napat is állattak valahol az állomás mellett, és egy nap egyszer engedték őket. Úgyhogy apám nem is tudja, hogy öccse is melyik részen vót, ismeretlen vót az a táj. Apám öccse útközben, egy vagonba halt meg. Mindennap egyzer megállattak valami falu mellett, falu szélén, és kérdezték, hogy: Káput je? És aki halott volt, azt a vagonból kidobták. A zúzmarát nyalták, vizet nem kaptak. De olyat csináltak, hogy heringet adtak nekik enni. Ki vótak éhezve, az a három napos kaja már régen elfogyatt, és abbból jól laktak, utána úgy kívánták a vizet, hogy nyalták a zúzmarát.

Az Uralba ilyen fűtetlen, deszkából összeütett barakakba laktak minden nélkül, és kőbányába követ törtek. Az utak építésére követ törettek velük kézzel.

Édesapám valamikor fél év után, ő is elkapta a tüdőgyulladást, lehet még akkor télen. Bekerült a kórházba, ottan egy német orvos, katonai orvos vót, aki egy kicsit tudatt magyarul. Éspám, mikor kicsit jobban lett, unta magát, és mesélte, hogy felkelt, és mondta: Doktor Úr! Adjon valami munkát, mert nekem unalmas! Még nem engedte ki az orvos, mert még nincsen jól, és akkor ő kezdett ott sepregetni, suralni, kezdett dógazni. Aztán, amikor helyrejött, azt mondja néki az orvos, hogy: Úgy látam, maga nem kényes az itteni munkához, a vértől nem iszonyodik. Maradhat itt, én elintézem a fogvatartókkal, hogy itt maradjon takarítani. Édesapám ott maradt a kórházba az orvos mellett, és akkor ellátta azokat a munkálatokat, amiket rábíztak. Amikor már egy év eltelt, akkor kezdtek engedni

hazafele ezekből a fogvtartottakból. A kórházban már elviselhető körülmények közé került. Azt mondta neki az orvos: Szabó bácsi, én megbeszélem, maga az első transzporttal haza fog menni. Éspám örült. Úgyhogy az elsők között jöhetett. Vagonba bepakalták őket megint, és leszállították Magyarországra. Szolnokra vitte el a vasút. Rögtön a kórházba betették, ott kezdtik folyamatosan etetni, hogy a gyomra szokjan hozzá a minőségesebb kajához. Mondták neki, hogy: Szabó bácsi, ne menjenek haza, mert Kárpátalján már szovjetek vannak, elfoglalták, nem adják vissza, az már nem Magyarország. Na de azt mondta éspám, hogy otthon van az anyám, otthon van a két húgam, az öcsém meghalt útközben, a három asszony hogy fogja magukat fenntartani? Azt mondták, hogy ahogy gondolja. Adtak egy írást, azzal leszállították a határra, ott átjöttek, onnan stoppaltak haza.” (Elmondta: Szabó Lajos. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.01.24.)

Kész Barna egyik dolgozatában a kárpátaljai katonasorsot mutatja be, rávilágít a szovjet hadsereg kötelékei közötti időszak mozzanataira. Az elbeszélések alapján a legnehezebben elsajátítható dolognak a rend és a fegyelem betartását, a szegényes élelmezést és a nehéz fizikai munkát tartotta. Mindezek arra ösztökölték a katonákat, hogy szövetségeseket találjanak.⁸⁵ A sztálini lágerekben sem mehetett ez másként, hisz a túlélés érdekében összefogásra volt szükség.

A szovjet politikai vezetés mindent titokban tartott, és hallgatásra kényszerítette a lakosságot is. Az ügy több mint harminc éves befagyasztása rendkívül megnehezítette az áldozatok névsorának összeállítását. Évek múltán azonban kiderült, hogy a világháborúnak 17 viski hadifoglya volt, akik a világháború és a szovjet hadifogság borzalmainak megtapasztalásával és hazájuk elvesztésének fájalmával pusztultak el vagy tértek haza, a többieket civilként hurcolták el a szolvyvai gyűjtőtáborba. Eddig 286 személy nevét azonosították, ebből 97-en a lágerekben haltak meg, neveiket 1992 novemberétől a református templom kőkerítésén elhelyezett márványtablán olvashatjuk. (1.sz.melléklet)

4.6. Betyártörténetek

A helyi elbeszélések között megjelennek olyan személyek nevei, akik valamilyen okból megmaradtak a nép ajkán. Általában ezek az emberek olyan tulajdonságokkal rendelkeztek, ami lehetőséget nyújtott nevük fennmaradására.

⁸⁵ Kész 2020: 299

Jancsi bácsi

„Beszéltek arról az idősök, hogy volt egy Jancsó bácsi Visken, akinek ökrei voltak. Erősök voltak meg okosak, és a bácsi szeretett viccelődni, de rettenetesen csusságos volt. Egyszer a piacon, ahol akkor még nem volt kockakő, hanem elég nagy tócsák voltak, szembetalálkozott a bácsi az ökrökkel, az akkori katolikus pappal, aki kis, kövér ember volt, és pöfögős volt. És amikor az ökrök látták, hogy a pap úgy kellene, hogy menjen, hogy bemenjen a vízbe az úton, szépen félrementek és kikerülték. Elengedték a papbácsit, hogy szárazon menjen, és ne másszon bele a pocsolába. A pap nem hagyta szó nélkül a bácsinak az ökreit, és azt mondta, hogy: „Milyen okosok a te ökreid! Félrementek, hogy ne kelljen a vízbe mennem”. És ez a csusságos bácsi azt felelte: „Az okosabb enged.”

Ugyanez az ember, egyszer, amikor az ökrök nem engedelmeskedtek, és nem jobbik utat választották, hanem a sárosabbikat a mezőn, és belementek a sárba, akkor nem segített nekik, hanem addig hajkurászta őket, amíg ki nem húzták: „Ha belementek, akkor most jöjjetek ki!”

Jancsó bácsi egyszer hazajött, és úgy döntött, hogy nem gyújt villanyt, hanem a sötétbe kezd el enni. Amikor a felesége begyújtotta a villanyt, akkor kiderült, hogy a fülébe teszi az ételt. Akkor megkérdezte a felesége, hogy miért teszi ezt, azt válaszolta, hogy a sötétségben nem látja a száját.

Egyszer részegen hazajött és összekeverte a levest a mosogatólével. És csak akkor jött rá, hogy nem a levest eszi, mikor a mosogatórongyot kezdte el rágni, és az nem rágódott.”

(Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

Az adatközlő által említett férfi fanyar humoráról, gúnyolódási szokásairól vált hírhedtté. Az anekdotaként fennmaradó történetek célja a hallgatóság szórakoztatása volt.

Igyártó Sándor bácsi (Vak Sanyi)

„Gyerekkorában úgy született, hogy látott, de az édesanyja a dohányban dolgozott, és a dohánysimítóban szemgyulladást kapott, aminek az eredménye az lett, hogy megvakult. Fenomenális volt ennek az embernek a memóriája, hiszen az összes református, katolikus énekeskönyvet ismerte kívülről. Diktálni járt a virrasztókra. A diktálás azért alakult ki, mert a szovjet időkben a könyvkiadás szünetelt, egyedül 1974-ben sikerült az akkori református egyház kapcsolatain keresztül, akik egészen Moszkváig mentek, behozni tízezer Bibliát, egy néhány ezer énekeskönyvet, és kérvényezni a helyi lelkészképzésnek az elindítását. Különben az egyház halálát jelentette volna, mert már csak húsz lelkész

szolgált nyolcvan gyülekezetben. A Sándor bácsi tökéletesen közlekedett a botocskájával Visken. Amikor gyerek voltam, a Károly híd, amely azt a sikátort köti össze a templom térrel, ami akkoriban még fahíd volt. Mikor gyerek voltam, még voltak pillérei, de ahogy öregedett a híd, a pillérek is megkoptak, sőt, a deszkák is elkoptak, és volt olyan, hogy néhány deszka hiányzott. Egyszer tanúja voltam annak, hogy Vak Sanyi, vagyis Igyártó Sanyi bácsi az hogyan lépked át ezen a hídon. Tökéletesen tudta azt, hogy hol hiányzik egy deszka, és pontosan a közepén ment. Mindenhol tudta, hogy hol hány lépcső van a házaknál, ha arra járt. És ha az utcán hallotta, hogy közeledsz, rádköszönt. Ha rádköszönt, visszaköszönve, rögtön érzékelte, ki az, aki beszél vele. Meg tudta állapítani. Engem néha összekevert Jórös Józival, akit Surdának szoktak nevezni Visken. De ez nagyon ritkán történt meg, úgy látszik, a hanghordozásunk egyforma volt. És tudta, hogy hívják édesanyádat, édesapádat, mikor születtek, mikor esküdtek, milyen idő volt akkor, amikor házasodtak, miről prédikált a pap, és különböző információkat tudott elmondani.

Amikor első éves teológus voltam, és eljöttem a viski református gyülekezetbe szolgálni nyáron, a Sándor bácsi levizsgáztatott. Ugyanis sorolnom kellett azt, hogy ki hány évig élt. Ki volt az, aki a leghosszabb ideig élt, ugye Matuzsálem, vagy hány évig élt Ádám, és így tovább. Mert a Sándor bácsi tökéletesen emlékezett ezekre a nemzetségtáblázatokra. Ha úrvacsorázni kellett, akkor Sándor bácsi mindig az az ember volt, aki mikor kiment azt Úrasztalához, amikor a kezébe adta a lelkész az egyébként hatalmas úrvacsorai poharat, akkor Sándor bácsi az nem egy kortyot ivott belőle, hanem úgy kiürítette a pohárnak tartalmát. Utána mindig tölteni kellett az úrvacsorai kelyhet. Állítólag egyszer valamelyik pap azt mondta, hogy: „Sanyi bácsi, sok lesz!”. És Sanyi bácsi azt felelte: „Sok itt a bűn is”. (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

Az adatközlő egyrészt a szájhagyomány útján szerzett, másrészt személyes élményekből táplálkozik. A pap és a személy párbeszédének vándormotívumát más helyen is felfedezhetjük. A személyes élmények teszik hitelessé a történetet.

4.7. Történetek a fonóból

A fonó volt a női társas munkák egyik legjelentősebb helyszíne. Ideje ősztől többnyire farsangig tartott. A Magyar Néprajz említi, hogy a fonóknak különböző fajtái voltak, házról házra jártak. Rendkívüli jelentősége a fiatalok társas élete szempontjából

mutatkozott meg. Helye volt a mesemondásnak, a históriás énekek előadásának, a táncoknak, játékoknak, dalok éneklésének is.⁸⁶

Visken sem volt ez másként, itt is az ifjúság egyik legfontosabb találkozóhelye volt a fonó, itt ismerkedhettek, barátkozhattak vagy udvarolhattak egymásnak a fiatalok. A zene és a dal elmaradhatatlan része volt, valamint az erőfitogtatás is teret kapott.

„Visken midnen utcában volt Fonó. És a fiatalok összegyűltek, énekeltek. Kukoricát hoztak, fánkot, az anyukák ott voltak gardedámkodni, az idősebbek, hogy a lányokat meg ne rontsák, a zenészek zenéltek. Híres volt Pál Kari bácsi, volt tanárom, Pál Lajosnak a testvére. Amikor kicsi gyerek volt, nagyon sokszor az idősebb fiúk eljöttek, elkéretették az édesanyjától meg az édesapjától. Mert hát kicsi gyerek volt, a harmonikán úgy tudott játszani, hogy mindenki a csodájára járt. Igaz az első harmonika az olyan volt, hogy konyharuhát kellett beledugni, mert szelelt az egyik helyen. Az a lényeg, hogy elkérték a fiúk, és egy alkalommal, mikor húzták a szánon, mert jó ropogós telek voltak, elhagyták az úton. Úgyhogy utána kellett menni megkeresni, ő pedig elaludt az úton. Aztán ugye fűteni is kellett a fonóba. És a fiatalok megpróbálták fát szerezni, magyarul lopikálni. Egy zsákkal elmentek az egyik vadászhoz és azt történt, hogy a puskáját azt kint tárolta. És a vadászkutyáját meg bent tartotta a házban. A fiatalok jöttek, és rácsukták kívülről az ajtót. A kutya elkezdett ugatni, de nem tudtak kijönni, és a vadásznak az édesapja azt a híres mondást mondta el, hogy: „Kutya bent, puska kint, milyen vadász vagy te, fiam?”. Sokat nevettek rajta. És természetesen befűtöttek ebből a fából a fiúk. Amikor jártak egyik fonóból a másikba a fiúk, és udvaroltak, sokszor elcsalták a lányokat. Néha leakasztották a kerítéseket vagy a kapukat, ahol lehetett, és az egyik utcából elvitték a másik utcába. És sokszor az emberek jártak keresni a kapukat, hogy hova vitték el. Különösen divat volt ez névnap alkalmából.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

A fonóba járás csak a fiatalabb lányok kiváltsága volt, a kisebbek mindig irigykedve várták azt a napot, amikor már ők is részt vehetnek a mulatságban. A viski elmondások arról tanúskodnak, hogy nagyfokú rivalizálás és akár kiközösítés figyelhető meg a településrészek között. A férfiak megjelenésére mindig vártak, akik beöltözve érkeztek meg, s így a munka átadta helyét a táncos mulatságnak.

„Én még nagyon kisjány vótam, nem vótam mégiskolás, miko' jártam a fonóba. Akkor Nagy Ica meg Nagy Eta, ezek vótak az olyan jánykák, hogy már járhattak a fonóba.

⁸⁶ Ujváry 1990: 213-214

És mindig ott vót a fonó a Nagy utcán, ahol most Elek Erzsiek laknak. Ott vót egy nagyon öreg ház, fődeletes ház, és az öregek hátul laktak, és a konyhába a fiúk ott öteztek fel maskarásnak, és elől meg, a fődeletes házba vót egy kis kályha, amibe fütettek, és meleg vót. És akkor már nem fontak a jányak, mert akkor már nem vót len meg ilyen kender, hogy fonjanak, hanem kézimunkáltak. Me' hát régebben azér' vót fonó, mert ott fontak, de kézimunkáltak is. És azért nagyon nagy hagyománya van ennek a fonónak Visken, mer' itt vót a Nagy utcán egy, meg vót egy a Kisszeren. De a kisszeresieket a nagy utcaiak kiközösítették, mert a kisszeresiek csak olyanak vótak, hogy az a Kisszer vége, és a Nagy utcán vótak a nagy népek, a nagyobbak. És jó vót, mer' zene vót, kézimunkáltak, akko' jöttek a fiúk, akko' beőteztek, és akko' végül már nagy multság vót belőle. Azért nem vót minden este, csak egy héten kétszer. Na, de mivel ott vót közel, nagyapa engemet – mi is ott laktunk a Nagy utcán – mindig vitt. Nagyapa beült az öregekhez politizálni, meg hallgattak valamit a rádióban, és engemet mindig betett a jányakhoz. A jányak engem nagyon szerettek, és én ott vótam mindig köztek. De szép vót, meg tényleg régebben fontak is. Nagyanyám mindig mondta, Fodó nagyanyám, hogy űk is a fonóba jártak mindig, de a fonó régen itt vót, ahol Fodó Karcsiék laknak, és van az az üres telek. Ott vót egy nagyon öreg ház, és abba vót a fonó.” (Elmondta: Ötvösné Becske Ida. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.09.25.)

4.8. A disznóvágás történetei

Az egyik leggyakrabban elvégzett foglalatosság a disznóvágás volt. Bár az évek során ez is sokat változott. Napjainkban már csak szűkebb környezetben zajlik, ám régen az egész rokonság összegyűlt egy-egy ilyen alkalomkor. Számos történet kering a családokban ennek a szokásnak kapcsán.

„A szomszédunkban disznóvágás volt. Az édesapám, a Czébely Laci bácsi, meg a szomszéd Krüzsely Lajos bácsi úgy döntöttek, hogy disznót vágnak. Reggel felébredtek, kora reggel kellett, hogy történjen, mi ennek mindig nézői voltunk. Hárman ezek ledöntötték a nagy disznót. Édesapám fogta az első lábát, Czébely Laci bácsi a hátsó lábait. A hátsó lábával a disznó rugdolózott. Úgy nézett ki, mintha valaki bugizott volna vele. A Krüzsely Lajos bácsi meg a késsel próbálta levágni a malacot, de nem találta el a malacnak a torkát, úgyhogy a szomszéd bácsi azt mondta: „Lajos, mindjárt megyek és beindítom a druzsbát!” Aztán sokáig szólásmondás volt, hogy ha megyünk vágni a malacot, és Lajos

bácsi fogja vágni, akkor hozni kell a druzsbát is.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

A hagyományos közösségi munka az idők folyamán megváltozott. Már kevesebb időt töltenek együtt a családok. A fonók, a tollfosztók, dohánysimítók időszakai elmúltak, de a disznóölés még mindig fontos, egész családra kiható tevékenység volt.

„Egy alkalommal kihajtották a disznót, áthívták a szomszédokat. Levágták a disznót. Utána mi szokott lenni? Be kell menni, meg kell inni a féldecit, aki fogta a disznót, az a böllérdecit. Amikor bementek meginni a féldecit, akkor kiderült, hogy a malac az feléledt, és lóháton tudták csak hazakergetni a malacot.” (Elmondta: Héder János. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2023.02.19.)

Disznóvágás alatt a kisebb gyerekek szintén a felnőttek között tevékenykedtek. Bár a feldolgozás nem sok szabadidőt hagyott, az idősebben megtalálták módját, hogy szórakoztassák a fiatalabb generációt történeteikkel.

Az égő guba

„Ez a történet az édesapámról maradt rám, helyesebben még a nagyapámról. Ő mesélte nekem egy disznóvágáskor.

Elindult a Góbé család, a két koma a vásárba. Vitték magukkal a fiukat is. Mennek, rágyújtanak a pipára, a nagy gubába beöltözve, tél vót, szánnal mennek. Felérnek a domb tetejére, esik a havas eső, fúj a szél, a pipa ég. Egy parázs kikerül a pipából a gubára, az öregnek. Fia hátulról szól az apjának:

- *Apám, mondanék valamit.*

- *Fogd be a szád, mindig pofáznál!*

Hát hallgat a fiú. Egy idő múlva megint azt mondja a fiú az apjának:

- *Apám, de én nagyon mondanék valamit.*

- *Fogd megint a szádat, hallgass!*

Egyszer felugrik az öreg, a guba begyúlt, megsütette.

- *Fiam! Hát mit nem mondtál nekem, hogy a guba ég?*

- *Én akartam magának apám mondani, de maga azt mondta, hogy a számat ne jártassam.”*

(Elmondta: id. Górá József. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A gyűjtés ideje: 2022.02.01.)

A disznóvágáshoz köthető elbeszélések többnyire az állat megszökésével állnak kapcsolatban, s ezek a történetek az idők folyamán a mulattatás eszközeiként maradtak életben.

V. fejezet

Népi írásbeliség

A népi írásbeliség tanulmányozása csak az utóbbi időben vált kiemelkedővé. Azonban ezek az alkotások hozzájárulnak egy adott közösség hagyományainak, szokásainak feltérképezéséhez. A legtöbb esetben gyűjteményként szolgálnak, nem publikálás, továbbadás céljából készültek.

Az egyik legegyszerűbb formája az eszközökre, tárgyakra írt adatok. A nagyobb terjedelmű műveket az alábbi módon csoportosíthatjuk:

- parasztkéziratok (másolás útján jöttek létre): kéziratos füzetek, könyvek, nótás és dalos könyvek;
- egyéni célokat kifejező prózai alkotások: napló, levél, egyéb írások.⁸⁷

A népköltészet különböző kincseit a népi írásbeliségen belül a paraszti írásbeliség elemei őrzik. A legtöbb esetben ezek a kéziratos könyvek gyűjteményként szolgálnak.⁸⁸

Kárpátalján hagyománya van a rövid terjedelmű feljegyzéseknek, vőfélykönyveknek, emlékversírásnak, temetési és virrasztói énekeknek, diktálófüzeteknek.⁸⁹

Az emlékverses füzet popularitását emeli ki Keszeg Vilmos. A versek szerzője ismeretlen, a bejegyző kisajátítja a szöveget, saját üzenetként használja fel. A füzet családon belül öröklődött, betekintést nyújtott a felmenők fiatalságába. A tulajdonos rendre felkéri a körülötte élő személyeket, hogy írjanak neki valamit. A bejegyzés nem azonnal történik, hanem néhány nap elmúltával kerül vissza a tulajdonosához. A digitális világ előtt ez szolgáltatta a visszaemlékezés folyamatát, ugyanis az emlékkönyv tulajdonosa ezáltal felelevenítette a múltat.⁹⁰

Keszeg Vilmos epigrafika, feliratirodalom névvel jelöli el az épületekre, tárgyakra felkerülő szöveg tudományát. Ezek a feliratok általában rövid terjedelműek, szerzőjük ismeretlen. Gyakran datálnak egy eseményt, vagy fogalomszavakból állnak. A falvédőfeliratok írása többnyire verses formában található. A templomi feliratok különböző helyeken és eltérő funkcióban kerültek elhelyezésre. Bizonyos tárgyak, szertartások

⁸⁷ Takács 1979: 262

⁸⁸ Balassa-Ujváry 1982: 3

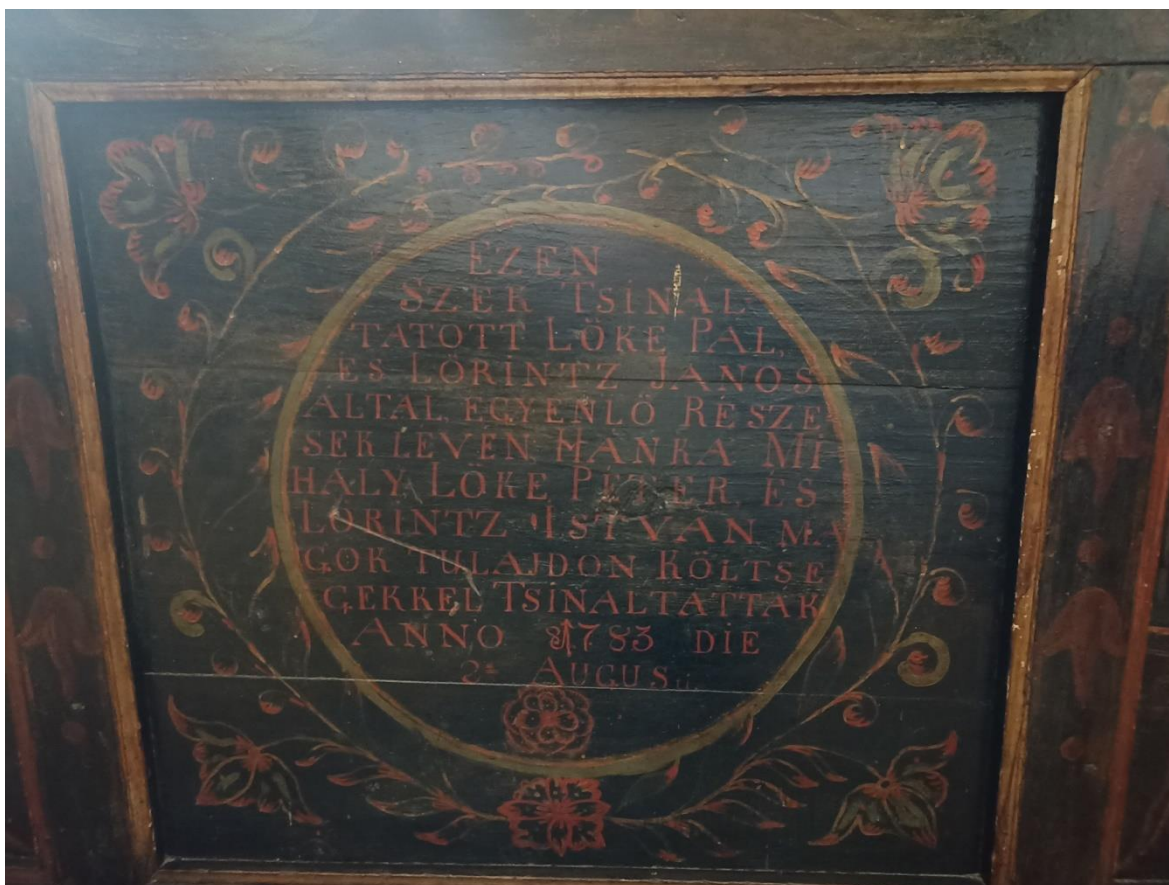
⁸⁹ Kész 2020: 123-124

⁹⁰ Keszeg 2018: 115

használatú vagy feliratozott textíliák meghatározott alkalmakkor kerültek kiállításra, használatra.⁹¹

5.1. Tárgyakra írt jelzések

A település népi írásbelisége egyrészt az ősi református templom padjain lelhető fel. A történelmi emlékmű belsejében a padokat az ősi református családok készítették önköltségből. Némely esetben több család állt össze annak érdekében, hogy elkészüljön. Az évek során hagyománnyá vált, hogy a családok nemzedékről nemzedékre öröklik helyüket a templomban, s ha nem is mindenáron, de igyekeznek a „mi padunk”-ban helyet foglalni. Az Úrasztala és a Kisasszony-pad még őrzi keletkezésük idejét, az elkészítők nevét.

1. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Tulajdonos: Viski Református Egyházközség

⁹¹ Keszeg 2008: 366-369

Ez a felirat az ún. Kisasszony-padon látható, mely 1783. augusztus 2-án került feljegyzésre. Közli az elkészítők nevét, tájékoztat arról, hogy a költségek egyenlő elosztása egyenlő részarányban történt.

2. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Tulajdonos: Viski Református Egyházközség
Az Úrasztalán látható bejegyzés 1855-ből való, mely szintén az elkészítők neveit tartalmazza, illetve tudatnak arról, hogy munkájukat Isten dicsőségére ajánlották.

A padok barokk stílusban készültek, egy részük 1783-ban, míg a többi 1794-ben. Az időeltolódást a templom renoválásának szükségessége okozta, melynek befejezése csak 1794-ben történt. A templombútorzaton madarak és virágcsokrok is láthatóak az ornamentális díszítések mellett, melyeket Váli Antal festett.⁹²

A templomban nem minden pad tartalmaz neveket vagy számokat, de a megőrzött emléktárgyak jelzik a település népi írásbeliségének jégeit.

Tárgyi emlékeink közül Czébely Lajos könyvében is megemlítésre kerül az úrasztali felszerelések közül egy 1650-ből fennmaradt boroskanna, illetve három kenyérosztó tányér.⁹³

⁹² Czébely 2009: 86

⁹³ Czébely 2009: 52-53

3. és 4. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Tulajdonos: Viski Református Egyházközség.

Napjainkban is a Viski Református Egyház tulajdonában vannak olyan tárgyak, melyek a 20. század első éveiből származnak. Ezeket a kellékeket most is használják az úrvacsoraosztás alatt. A szöveg tartalmazza az adományozó nevét és az adományozás dátumát.

A 3. képen található kehely szövege a következő: *„Az Isten dicsőségére, a folyó 1917. évben Istenben megboldogult hű neje, Botos Rózsa emlékére készítette a viski református egyháznak Igyártó Gyula, a reformáció négyszázados évfordulója alkalmából. Az igaznak emlékezete áldott. Péld.10.r.7.r. Boldogok azok, kik a Bárány menyegzőjének vacsorájára hivattak. Jel.19.r. 9.v.”*

A 4. képen látható kehely a következő szöveget tartalmazza: *„Az evangéliumi világosság lángra lobbanásának négyszáz-ik évében, 1917-ben lelkők kegyes indításából készítették és ajándékozták a viski református egyháznak Peleskey Sándor, a gyülekezet lelkipásztora és neje, Horváth Berta. „Nem ihatjátok az Úr poharát és az ördögök poharát, nem lehettek az Úr asztalának és az ördögök asztalának részesei.” I.Kor.10,21”*

A fent említett kelyhek leírását Peleskey Sándor, viski református lelkipásztor is megemlítette könyvében. Elmondja, hogy 1917. október 31-től kerültek használatba,

amikor a reformáció 400. évét ünnepelte az egyház. Az egyiket Igyártó Gyula presbiter, a másikat maga a lelkipásztor adományozta az egyháznak.⁹⁴

A harangokról 1825-ből származik feljegyzés, amikor két harangja volt az egyháznak. Az egyik 1683-ból származott, melyet 1917-ben a katonai hatóság ágyú öntése céljából igénybe vette. A másik harang 1773-ban keletkezett, amit később 1836-ban, majd 1857-ben lecseréltek. Ám ez a harang megrepedt, így 1887-ben az egyház újat öntetett Ladányi Pál lelkész ideje alatt a hívek adakozásából.⁹⁵

5. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Tulajdonos: Viski Református Egyházközség

A harangon olvasható szöveg: „Isten dicsőségére a viski ev.ref. egyház részére önkéntes adakozásából öntetett 1887-ben Ladányi Pál lelkész és Szirmai József gondnoksága alatt Novotny Antal által Temesváron. 584.sz.”

⁹⁴ Peleskey 1925: 27

⁹⁵ Peleskey 1925: 29

A másik harang helyett, melyet a hadsereg elrekvirált, 1911-ben akartak újat önteni. El is indult az adakozás, de csak 1923-ra készült el az új harang, ami nagyobb lett az előzőnél.⁹⁶

6. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Tulajdonos: Viski Református Egyházközség

A nagyharangon található szöveg így hangzik: „Az 1923-ban öntetett és meghasadt nagyharangot a Szijjus alapból átöntették, özv. Szijjus Jánosné és fiai Károly és Imre alapítók. Tusa Menyhért lelkipásztor és Fésüs József gondnok idejében. 1934 évben. Öntötte Egry Ferenc Kiscejőcön. 1934.”

Ez a két harang hívogatja napjainkban is a hívőket az Isten házába. Mindkettő ékes bizonyítéka annak, hogy a népi írásbeliség őrzi a nép kincseit mind a mai napig.

A régi viski lelkészeket a református templom padlózata alatti sírboltba és cinterembe temették.⁹⁷ Ennek következtében a templom kökerítésében található sírkövek ezekről tanúskodnak.

⁹⁶ Peleskey 1925: 30

7. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Tulajdonos: Viski Református Egyházközség

A sírkövön látható szöveg nem teljesen olvasható, némelyik sírkő írásából csak néhány szó vehető ki. Ám ennek a keletkezésének dátuma 1800, az elhunyt neve: Hánka Márton, aki 30 évig volt lelkipásztor Viskén.⁹⁸

A templomkertben lévő sírhelyek is beszélnek a XX. század írásbeliség változásairól.

A fejfák alakjában, motívumkincsében megkülönböztetik a férfi és női elhunytakat. Előbbieknek – a kalapot utánozva – félköríves felsőrészük van, míg utóbbiak – a kendő alakját stilizálva – háromszöges végződésűek. Díszítésük is a megszokott: szomorúfűz a női, és örvény motívum a férfi fejfán. A régebbi fejfákon csak a név és a halálának éve, az újabbakon már éveinek száma, ABFRA-felirat (A Boldog Feltámadás Reménye Alatt), néhol bibliai igé, irodalmi vers vagy egyéb felirat is található.

⁹⁷ Czébely 2019: 247

⁹⁸ Peleskey 1925: 34

8. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Viski református temető

Ez a sírkő 1819-ből származik, az egyik legrégebbi emlék a református temető kertben, ezen is látható a háromszöges végződés, mely női elhunytat jelez. A népi írásbeliség legegyszerűbb formája a tárgyakra, sírkövekre írt feljegyzések, melyek többnyire csak a nevet és a dátumot tartalmazta. A későbbi időkben már több adat is megjelent a fejfákon, sőt némely esetben már bibliai igé, irodalmi vers-részlet vagy saját alkotások is felkerültek a fejfákra és a sírkövekre.

A népi írásbeliség tárgyakon megjelent jegyei Visken is fellelhetők, mely nemcsak a fejfákon és épületeken, hanem a használati tárgyakon is feltűnik.

9. és 10. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A Viski Tájház tulajdona

A két képen látható, hogy a dátum megjelölése mellett az ajándékozott neve is feltüntetésre került. A díszítés azért került a guzsalytalpakra, mert emlékül készültek szerelmi ajándékként.

11. és 12. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A Viski Tájház tulajdona

A kendertörőre és a prés oldalára írt adatok a tulajdonos nevét és a készítés dátumát tartalmazzák. A képek is megmutatják, hogy a fontosabb információk mellett némely esetben díszítést is alkalmaztak.

Hagyományosan a szövőszékre és az eszközeire is felkerültek adatok.

13. és 14. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Szirmai Melinda tulajdona

A fésűk feladata a fonal (cérna) szétválasztása volt a szövőszékre való feltekerésnél, a másik képen látható eszközt arra használták, hogy vele kifeszítsék a már megszőtt részt, hogy egyenletes legyen az anyag.

Mindegyik eszközön láthatjuk elkészítésüknek dátumát, illetve tulajdonosuk nevét, monogramját.

15. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Szirmai Melinda tulajdona

A szövőszéken lévő felirat 1889-ből való: „Készítette Szirmai Károly nejeének Nagy Veronikának 1889 évbe”.

A népi írásbeliség kapcsán megemlítendő a feliratokkal ellátott falvédők, textíliák. Itt is, mint más településeken a bibliai igeversek, mondások lelhetőek fel. A szakirodalom több álláspontot foglalt el a falvédők népművészetben betöltött helyéről. Vannak, akik szerint nem paraszti környezetben ment végbe, ezért elidegenedik a népművészettől, mások véleménye szerint a kollektív népművészet és a giccses tömegművészet határát súrolják.⁹⁹

16. és 17. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A Viski Tájház tulajdona

A Bibliából származó igeverseket díszítették különböző virágmintákkal, csokrokkal.

18. és 19. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A Viski Tájház tulajdona

Voigt Vilmos szerint a népköltészetben a felirat egy rövid szöveg, mely valamely tárgyon szerepel, annak tulajdonosára vagy használatára utal. A folklórban a feliratok nyelve egyszerű, inkább rögtönzött, nem jellemző rá a monumentalitás. Különösen gyakoriak építményeken, bútordarabokon, munkaeszközökön.¹⁰⁰

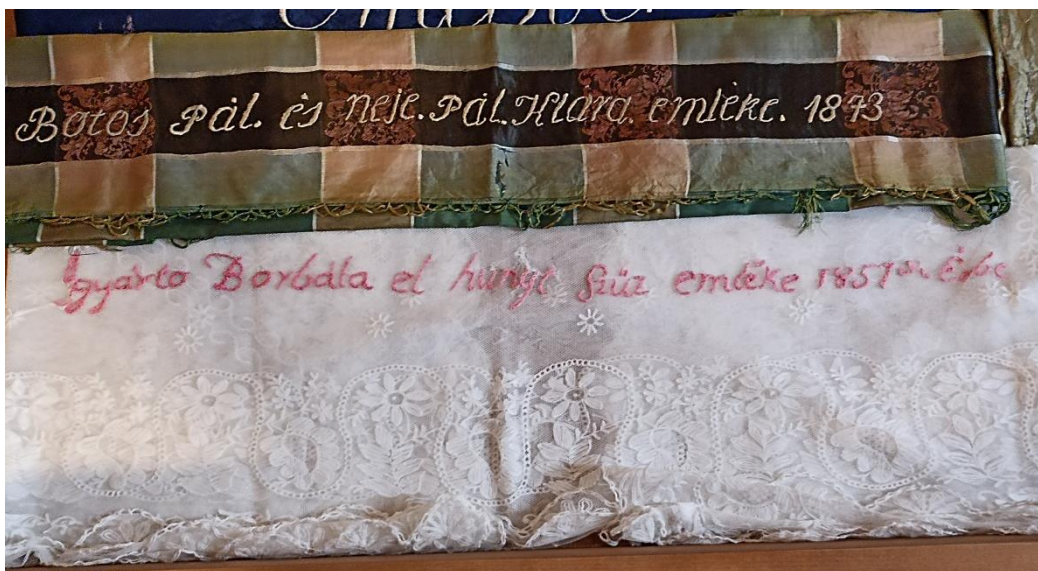
A népi írásbeliség nagyobb megnyilvánulása a dísz tárgyakon található. A Viski Református Gyülekezet tulajdonában van számos olyan terítő, illetve templomi kézimunka, melyet a gyülekezet tagjai hagyományoztak az egyházra. Ezek némely esetekben bizonyos tisztség betöltése után, vagy egy halott emlékére készítettek.

⁹⁹ Kész – Márku 2018: 95

¹⁰⁰ Voigt 2014: 92

20. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A Viski Református Egyház tulajdona
A felirat az elkészítés dátumát és az ajándékozó nevét tartalmazza.

21. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. A Viski Református Egyház tulajdona

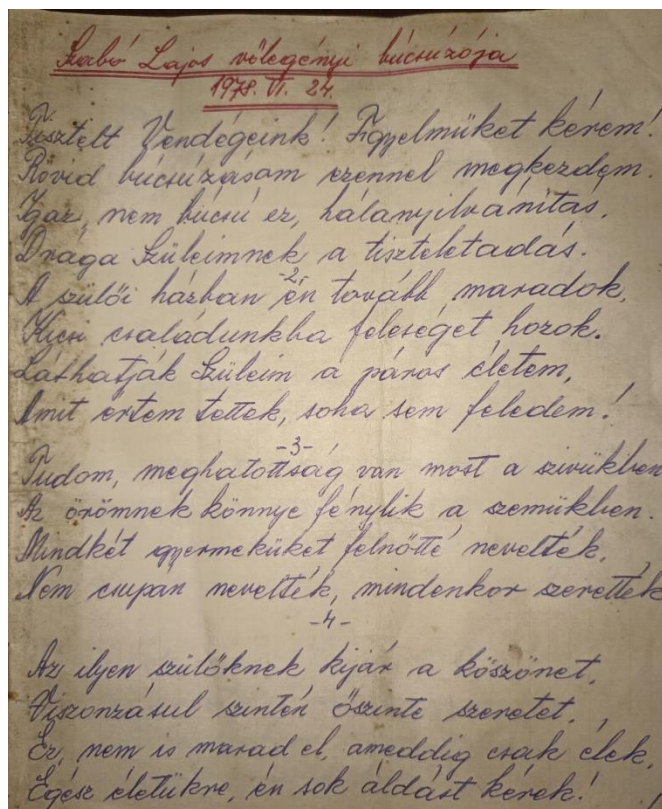
Szilágyi Ágnes ajándéka barna alapon zöld mintás gyapjuszövet kendő. Körben befűzött rojttal, száröltéssel hímzett. A Botos Pál és neje emlékére készített kendő világoszöld alapon készült, az 1857-ben készült fehér tüll, tüllhímzéssel.¹⁰¹ Gyakorta előfordult az is, hogy egy család a tragikusan elhunyt személy emlékére készített kendőt, asztalterítőt. Általában az Úrasztalát terítették le velük. Ezek tartalmazták az elkészülés dátumát, a készítő személy, az adományozót, illetve annak nevét tartalmazta, kinek az emlékére lett megalkotva a terítő és az abrosz.

¹⁰¹ Felhősné 1999: 276-278

5.2. Parasztkéziratok

Farkas Kinga a népi írásbeliség kapcsán megemlíti a paraszti költészet kialakulásának tényezőjeként a népi kéziratos könyvek elterjedését. Ezek legtöbbször a szájhagyomány rögzítésére szolgáltak. A népi költők kéziratos könyveiben túlnyomórészt saját versek jelentek meg a klasszikusok mellett. Megemlíti az alkalmi célból írt verseket, melyek minden közösségre jellemző volt.¹⁰²

Visken nincs hagyománya a vőfélyeknek, de a menyasszony-vers vagy búcsúztató megjelent az esküvői szokások közt. A vőlegény és a menyasszony, mielőtt a templomba vonulnak a násznéppel versben vagy prózában írt búcsúszöveget intéznak a szülőkhöz és a közeli rokonokhoz. Ez a hagyomány régóta él a településen, ám csak a 20. század második feléből találtam vőlegényi búcsúverset.

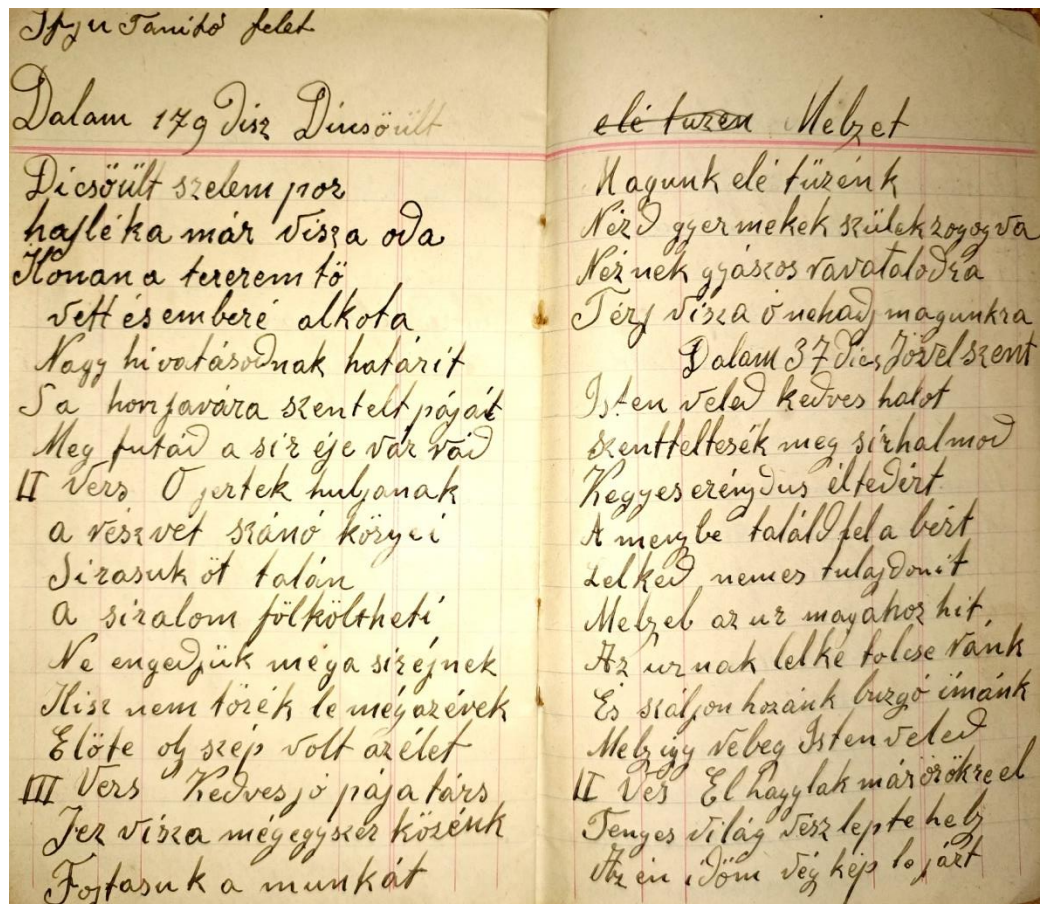

22. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Szabó Lajos tulajdona

A búcsúbeszéd személyes hangvételben készült, a teljes szöveg mindenkit megemlít a vőlegény környezetében. A viski búcsúszövegek gyűjtése véleményem szerint érdekes kutatási terület lehetne, hisz a vőfély verses köszöntői helyett a településen ezek voltak elterjedve.

¹⁰² Farkas 1999: 238

A parasztkéziratokhoz a virrasztásokon és temetéseken elhangzott énekek szövegei is hozzátartoznak. A virrasztóban a diktáló elmondta vagy felolvasta az ének első sorát, majd ő is kezdte az éneket, melyhez csatlakozott a gyülekezet. Ezeket a zsoltárok és dicséretes dallamára énekelték. Az ének szövegét befolyásolta a halálozás módja, az elhunyt neve és életkora is. P. Lator Ilona még tudott gyűjteni élő személyektől származó adatokat, napjainkra ez már csak emlékként lelhető fel, ugyanis püspöki utasításra a települések áttértek a könyvből való éneklésre.¹⁰³

23. kép. Gyűjtötte: Szabó Gabriella. Czébely Lajos tulajdona

A 179. dicséret dallamára diktálta soronként a diktáló a szöveget, majd a gyülekezett az ő irányítása alatt énekelt. Ez az ének ifjú tanító hamvai felett hangzott el.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a szövegfolklorbeli elemek közül több műfaj is megtalálható Visken.

¹⁰³ P.Lator 2005: 299

Összefoglalás

A szövegfolklor különböző elemeinek feltárása vidékünkön még gyerekcipőben jár, bár a megye magyarlakta települései gazdag anyagot szolgáltathatnak.

Munkám során a Felső-Tisza-vidéken elhelyezkedő egykori koronaváros, Visk szövegfolklori hagyományait kutattam és elemeztem. A szakirodalmi háttér megismerését és elemzését követően végeztem a kutatómunkámat a településen. Irányított beszélgetéseim során számos szövegfolklori elemet sikerült feltárnom. Az adatgyűjtést követően az interjúk szó szerinti lejegyzése és szakirodalommal egyeztetett elemzése következett.

A térségben kutatók és munkájuk nagy segítséget nyújtottak. Czébely Lajos már évekkel ezelőtt megírta a település történetét, a szövegfolklorra azonban nem tér ki munkája során. P. Lator Ilona könyvében a halállal és a temetkezéssel kapcsolatos szokások leírása által a településhez köthető hiedelmeket olvashattam, melyek jól illettek az elmondott történetek némelyikéhez. Kutatásom során igyekeztem az általuk és mások által közölt adatokat kibővíteni.

Munkám egyik eredménye, hogy olyan folklórkincseket vethettem papírra, melyek ezelőtt nem kerültek lejegyzésre. Másrészt ezek a népköltészeti alkotások utalnak Visk lakosságának életvitelére. A paraszti életformába való betekintést a népmesék és a népmondák alkotják. A helyi mondák emlékeztetnek azokra a helyszínekre, melyek már csak az emlékezetünkben és néhány megsárgult fényképen találhatóak. Az igaz történetek között találunk mulatságos történeteket is, melyek segítenek túllépni az élet nehéz szakaszain.

Kutatásom egyik eredménye a lejegyzett szövegfolklori elemek. Ezen időszak alatt tréfás meséket, állatmeséket és rátótiadákat is sikerült papírra vetnem. Ezek által rálátást kaptunk a hazugmesékre, melyek nevetető, szórakoztató célja közismert. A megszokott lírai mesélő helyett itt az egyszeri ember szemszögéből érzékelhetjük a történéseket. A feltárt állatmesék illeszkednek a hagyományos, szakirodalom által lejegyzett mesékhez, melyekben az állatszereplők megjelenése megszokott, nem okoz megdöbbenést sem a hallgatóban, sem a mese ember-szereplőjében. Az állatok emberi tulajdonságokkal rendelkeznek, s a tipikus személyiségjegyeket hordozzák magukon.

A falcsúfolók közül többet is sikerült lejegyezni a településen, ezek jelenleg is élő szöveghagyománnyal rendelkeznek, napjainkban is találkozhatunk a viskiek és a

szomszéd települések elnevezéseivel. A „bicskás” gúnnal keletkezett jelzőre településünk lakossága büszkeséggel gondol. A lakosok nyakassága és büszkesége most is erőteljesen jelen van, melyet az idősebb és a fiatalabb nemzedék is a szász-vérnek tulajdonít. A heves vérmérséklet a település egyik sajátossága. A templomtolás vagy az Eldorádó története más területekre is jellemző, ám Viskén is megtalálhatóak nyomai.

A helyi mondák kapcsán nagy segítséget nyújtott a már szakirodalom által feltárt történetek, melyek a város határában lévő Várhegy eltűnésével vannak kapcsolatban. Az élő hiedelmekből táplálkozó hiedelemmondák felgyűjtése izgalmas és nehéz feladatnak bizonyult. A vallás elterjedése miatt az adatközlők nehezen nyíltak meg e témával kapcsolatban. Többször biztosítottak arról, hogy az ő hitükben és életükben ez nincs jelen, csupán tudomásuk van az esetekről. Az interjúkészítés során viszont az adatközlő a szemverés esetében jelezte, hogy ő is végzett hasonló tevékenységet.

Az igaz történetek közül legtöbbször a mulatságos történetek fordultak elő, melyek mindig segítettek átvészelni a nehezebb időszakokat, az aktuális kihívásokon átlendítették a közösséget. Mindezen túl találkozhattunk történelmi helyzetekre vonatkozó történeteket, melyek arról biztosítják az itt élőket, hogy a nehézségek ellenére is képes a település a megmaradásra.

A gyűjtések során bizonyossá vált, hogy a község szövegfoklóri elemeit, hagyományait és népszokásait szükségszerű kutatni, lejegyezni, értelmezni addig, míg megtalálhatóak a lakosok szájhagyományában.

A kutatás alatt feltárt tények alátámasztják a felállított hipotézist, hiszen a szájhagyomány útján terjedt folklórkincsek ez idáig nem kerültek lejegyzésre. Az évek során szerzett tapasztalat a szövegfoklóri elemek meghatározó részét képezik. A népmesék jegyei becsületességre és szorgalomra buzdítanak. A rátótiadák a település jellegzetességeire hívják fel a figyelmet, s egyfajta önkritikára sarkallnak. Az igaz történetek összekapcsolják az itt élőket, erősítve a közös múlt, az összetartozás érzését. Ezek a néprajzi elemek a lakosok kötődését Viskhez, szülőföldjükhöz, magyarságukhoz hangsúlyozzák.

Kutatásom során a nehezített körülmények között is igyekeztem a lehető legátfogóbb módon feltárni és elemezni a szövegfoklórt a településen.

Összefoglalva megállapítható, hogy a szövegfoklór elemei: a népmesék, a népmondák, az igaz történetek identitásmegeőrtő és helyes értékrendet kialakító erővel rendelkeznek. Ezek feltárása és értelmezése további kutatásokra ad okot, hogy szélesebb körben megismerjük Visk néprajzi kincseit.

Felhasznált források és irodalomjegyzék

1. Balassa Iván, Ujváry Zoltán. *Néprajzi tanulmányok*. Debrecen, 1982.
2. Banó István et al. *Magyar néprajz V. Magyar Népköltészet*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1988.
3. Czébel Lajos: *Visk története*, PoliPrint Kiadó, Ungvár, 2009.
4. Czébel Lajos: *Jelek egy félszigetről*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2019.
5. Dobos Ilona. *Az „igaz” történetek műfajának kérdéséről*. Ethnographia, A magyar néprajzitársaság folyóirata, 1964, 2.sz.
6. Dupka György: *Egyetlen bűnük a magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.
7. Dupka György, Zubánics László: *Szépasszony dombja*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2014
8. Farkas Kinga 1999: *A népi írásbeliségről – Kuszto Vilmos verses füzetek kapcsán*. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7., Kolozsvár, 1999. 227-239.
9. Fazekas István – Székely Sz. Magdolna: *Igétet ne fogja...* Magvető Kiadó, Budapest, 1990.
10. Felhősné Csiszár Sarolta, Küllős Imre, Molnár Ambrus, P. Szalay Emőke: *Magyar Református Egyházak javainak tára. I. Máramaros-Ugocsa Egyházmegye*, Ráday Nyomda, Budapest, 1999.
11. Igyártó Gyöngyi: *A máramarosi koronavárosok*, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2005
12. Juhász József et al.: *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
13. Karácsony-Molnár Erika: *Ég a Tisza és szalmával oltják...Nagyotmondó mesélők, hazugságmesék nyomában*. In: Jakab Albert Zsolt; Peti Lehel szerk. *Aranymadár. Tanulmányok Tánczos Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2019. 905-915.
14. Károly Anna: *Az oral history mint kutatási módszer*. In: *Magiszter*, 2007/5. szám. 59. o
15. Keresztyén Balázs: *Rákóczi virágai*. Kárpátaljai történeti és helyi mondák, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

16. Kész Barna 2020: *Kárpátaljai magyar katonabeszámolók*. In: Marinka Melinda szerk., *Háború és katonasors*, Néprajzi látóhatár kiskönyvtára 14. Debrecen. 287-302.
17. Keszeg Vilmos: *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2008.
18. Keszeg Vilmos 2011: *Rátótiáda és lokális társadalom*. In.: Keszeg Vilmos: *A történetmondás antropológiája*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2011. 195-208.
19. Keszeg Vilmos 2018: *Beszédszokások, beszélés-stratégiák*. In.: Keszeg Vilmos: *A beszélés antropológiája*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2018. 69-136.
20. Kész Margit. *Népmese kutatás lehetőségei Kárpátalján a 21. században*. Értékek és kihívások. Autdor-Shark, Ungvár, 2016.
21. Kész Margit, Kész Barnabás, Gál Adél, Mónus Dóra, Csurman-Puskás Anikó. *Adalékok akárpátaljai magyar folklór tanulmányozásához*. Beregszász, 2020.
22. Kész Margit: „*Isten után gyógyítok...*” In: *Kárpátaljai Minerva* III. kötet 2. füzet. Budapest-Beregszász, 1999.
23. Kész Margit: *Úgy ne ártson néked... Gyógyító hagyomány Kárpátalján*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006
24. Kész Réka 2020: *Sárga József első világháborús emlékei*. In: Marinka Melinda szerk., *Háború és katonasors*, Néprajzi látóhatár kiskönyvtára 14. Debrecen. 259-286.
25. Kész Réka, Márku Anita: *Párhuzamok a feliratos falvédők és az internetes mémek között*. Nyelvek és nyelvváltozatok térben és időben Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból IV, 2018.
26. Kósa László: *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris, Budapest, 2001.
27. Kovács Ágnes-Benedek Katalin: *Magyar népmesekatalógus 1. A magyar állatmesék katalógusa (AaTh 1-299)*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1987.
28. Kovács Ágnes-Benedek Katalin: *Magyar népmesekatalógus 8. A magyar hazugságmesék katalógusa (AaTh 1875-1999)*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1989.

29. Kovács Ágnes-Benedek Katalin: *Magyar népmesekatalógus 9. A magyar formulamesék katalógusa* (AaTh2000-2399). MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1990.
30. Lénárt András 2007: „Történetgyűjtés” – *Oral history archívumok Magyarországon*. Aetas Történettudományi folyóirat, 22. évf. 2. sz. / 2007
31. Nagy Olga 2001: *A népmesétől az oral history-ig*. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9., Kolozsvár, 2001. 135-191.
32. Narcisa Ştiucă 2011: *Módszerek és eljárások az orális történelem vizsgálatában*. In: Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 19., Kolozsvár, 2011. 27-36.
33. N. László Endre: *Aranymosás a Felső-Tisza-vidéken*. Hatodik Síp, 1991. 3.sz. 30-42
34. O. Nagy Gábor: *Mi fán terem? Magyar szólások eredete*, Akkord Kiadó, 2011.
35. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*, Gondolat Kiadó, 1982.
36. Ortutay Gyula: *Kis magyar néprajz*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
37. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon* 1. kötet A-E. Akadémia kiadó, Budapest, 1977.
38. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon* 2. kötet F-Ka. Akadémia kiadó, Budapest, 1979.
39. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon* 3. kötet K-Né. Akadémia kiadó, Budapest, 1980.
40. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon* 4. kötet N-Szé. Akadémia kiadó, Budapest, 1981.
41. Ortutay Gyula. *Magyar néprajzi lexikon* 5. kötet Sz-Zs. Akadémia kiadó, Budapest, 1982.
42. Peleskey Sándor: *A Viski Református Egyház története*, Kálvin-nyomda, Beregszász, 1925
43. P. Szathmáry Károly: *A Tisza bölcsője* in. Vasárnapi Ujság, 10. évf. 41.szám, Pest, 1863.október 11.
44. Rác Endre 1989: *A behallás jelenségéről*. Magyar Nyelvőr 113. évf. 1. szám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. január-március. 426-435.
45. Süvegh Veronika: *Magyar népmesekatalógus 5. A magyar rászédett ördögmesék típusai* (AaTh 1030-1199). MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1990.
46. Süvegh Veronika: *Magyar népmesekatalógus 6. A rátótiádák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai* (AaTh 1200-1349). MTA Néprajzi Kutató Csoport,

- Budapest, 1990.
47. Szentpétery Imre: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke III/1*, Budapest, 1943.
 48. Ujváry Zoltán et al. *Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990
 49. Vári Fábrián László: *Vannak ringó bölcsők (Kárpátaljai magyar népballadák és népdalok)*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.
 50. Vértési Lázár 2004: *Oral history. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei*. Aetas. Történettudományi folyóirat, 19. évf. 1. sz. / 2004
 51. Voigt Vilmos: *A folklórisztika alapfogalmai*, Argumentum Kiadó, 2014.
 52. Voigt Vilmos: *Mese szavunk eredete*, in: *Kis magyar néprajz a rádióban*, RTV-Minerva Kiadó, Budapest, 1978.
 53. Zubánics László – Vargáné Katona Mária: *Boszorkányok pedig nincsenek?!* Intermix Kiadó, Ungvár, 2007.
 54. Vöő Gabriella. *Magyar Népmesekatalógus 7/A. A magyar népmesék tréfakatalógusa (AaTh 1350-1429)*. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 1986.

Adatközlők:

1. Górá József
2. Héder János
3. Koloszó Klára
4. Ötvös Sándor
5. Ötvösné Becske Ida
6. Révész Bálint
7. Szabó Lajos
8. Szabó Rozália
9. SzenekZita †

Висновки

Дослідження різних складових словесного фольклору у наших краях знаходиться ще на досить початкових етапах, хоча угорськомовні населені пункти послуговуються великою базою.

У своїй науковій роботі я розглядала і досліджувала традиції словесного фольклору Вишкова - колишнього королівського міста Верхнього Потисся. Після ознайомлення з фаховою літературою, я почала дослідницьку роботу в селищі. Мені вдалося розкрити багато деталей словесного фольклору під час спілкування з місцевими жителями. Після збору інформації почалася робота, яка полягала в записанні інтерв'ю та узгодженні з фаховою літературою.

Великою допомогою для мене були роботи авторів, які вже працювали в цих краях. Багато років тому Цейбель Людвик написав історію Вишкова, але тему словесного фольклору не охоплював. У книзі П. Лотор Ілони розглядаються звичаї, пов'язані зі смертю та похоронами, які поширені на території селища і змістовно відповідають мною почутими і записаними повір'ями. У ході роботи я намагалася розширити вже написані (опубліковані) та почуті від інших історії.

Одним із результатів моєї роботи є те, що я змогла занотувати такі скарби словесного фольклору, які до цих пір не були записані. З іншого боку, ці народні поетичні витвори яскраво відображають повсякденне життя вишківчан. За допомогою народних казок та переказів ми отримуємо інформацію про життя селян. Ці твори нагадують нам про ті місця, які існують вже лише у наших спогадах чи застарілих (пожовклих) фотографіях. В історіях (переказах) із життя зустрічаються твори і жартівливого характеру, які допомагають подолати важкий період.

Одним із результатів мого дослідження є запис окремих частин словесного фольклору. За період дослідження мені вдалося записати жартівливі казки, казки про тварин та характеристики оригінальності вишківчан. Виходячи з цих творів перед нами відкриваються також брехливі казки, які відомі всім смішною та розважальною метою. Тут замість ліричного автора історії передає проста людина. Відшукані мною казки про тварин адаптуються до традиційних, вже записаних у фаховій літературі, у яких поява тварин-персонажів не є дивиною ні для слухачів, ні для людей - персонажів казки. Тварини наділені людськими рисами і носять у собі типові особистісні знаки.

Мені вдалося записати декілька прізвиськ жителів селища, з якими можна зустрітися і в словесній традиції сьогодення. І зараз такі назви є у вжитку у Вишкові та у навколишніх селах. Вишківчани дуже пишаються їхнім прізвиськом Бічкаш. І в наші дні спостерігається якась впертість та гордість вишківчан, які і молодше, і старше покоління поєднує із саським походженням. Гаряча кров є характерною ознакою місцевого населення. Переміщення церкви або історія Ельдорадо, характерні і для інших місцевостей, але і у Вишкові спостерігаються їхні сліди. Багато інформації щодо зникнення Варгеді, яка знаходиться на околицях Вишкова, я знайшла в оповіданнях, які вже були опубліковані у фаховій літературі. Пошук існуючих народних вірувань виявився цікавим, але водночас важким завданням. З поширенням релігії розкриття цієї теми було нелегким, тому що мої співрозмовники важко йшли зі мною на контакт. Мене часто переконували, що в їхньому житті та віруваннях ці події не присутні, просто чули про них. Але під час бесіди один із респондентів зауважив, що вже проводив ритуал вчорення.

Із правдивих історій життя найпопулярнішими були жартівливі історії, які завжди допомагали людям перебороти важкі виклики буднів. Зустрічалися також перекази, пов'язані з історичними подіями, які запевняють місцевих про те, що не дивлячись на труднощі, населення може вистояти.

Під час збору дослідницького матеріалу запевнилося, що текстовий фольклор селища, традиції та народні звичаї потрібно досліджувати, записувати і пояснювати до тих пір, поки вони живуть у народній свідомості. Виявлені під час дослідження факти підтверджують ту гіпотезу, що скарби словесного фольклору, які передаються з уст в уста, ще до тепер не були занотовані. Досвід, накопичений роками, є основною частиною народного фольклору. Характерні ознаки казок про тварин спонукають до сумлінності і совісності. Оригінальність жителів привертає увагу на характерні ознаки місцевих та нашттовує на самокритику. Правдиві історії із життя об'єднують тут проживаючих, зміцнюючи відчуття спільного минулого та об'єднаності. Ці деталі народного фольклору наголошують на прив'язаності вишківчан до рідного краю та до угорського коріння.

Незважаючи на обтяжуючі обставини я намагалася якнайоб'ємніше розкрити і розтлумачити текстовий фольклор селища.

У цілому можна зробити такий висновок: деталі словесного фольклору - народні казки, народні перекази, правдиві історії - зберігають ідентичність, мають велику силу, яка допомагає у вихованні правильних моральних цінностей. Дослідження та вивчення даних складових народного фольклору дає стимул для того, щоб у ширшому колі пізнати народні скарби Вишкова.

Mellékletek

1. számú melléklet

A sztálini lágerekbe elhurcolt viski lakosok emléktáblája

2. számú melléklet

A fejfák és a sírkövek változása

3. számú melléklet

Úrasztalára készített abroszok, terítők

4. számú melléklet

Az irányított beszélgetések kérdései

1. Milyen mesét meséltek Önnek a szülei, nagyszülei? Olyat, amelyet nem könyvből olvastak, de ökis a faluban hallottak az öregektől:
2. Meséltek-e állatokról?
3. Ismer-e varázslatot, csodálatos eseményekről szóló mesét:, kísértetekről, boszorkányokról szóló történetet?
4. Ismer-e Mátyás királyról szóló mesét?
5. Ismer-e vicces, tréfás meséket?
6. Ismer-e olyan imát, amely úgy végződik, hogy aki ezt az imádságot elmondja, bűnbocsánatot nyer?
7. Ismernek-e olyan történeteket, amelyek Jézus és Szent Péter, illetve Szűz Mária földönjárásáról szólnak?
8. Milyen növények, állatok és tárgyak keletkezéséhez fűződnek ilyen történetek, eredetmagyarázatok?
9. Hallott-e arról, hogy az átok fogott valakin? Írja le a történetet! Hallott-e arról, hogy a böjt, rábőjtölés eredménnyel járt? Min, mennyi ideig böjtölt az illető?
10. Hallottak-e olyanról, hogy betegséget másra küldtek át (pl. keresztútra kitett tárgyra)? Milyen szöveg kíséretében? Gyógyítottak-e olyan imádsággal, aminek a kezdete: „Mikor Krisztus Urunk aföldön járt...”?
11. Hallottak-e olyan esetről, hogy szemmel megverték valakit? Kinek volt ártó szeme? Hogy védekeztek ellene? Hogy gyógyították meg?
12. Mikor jár vissza a halott? Volt-e ilyen eset? Hogyan szűnt meg?
13. Hallott-e arról, hogy valakinek ördög, a gonosz volt a szeretője, jóban volt vele?
14. Milyen külsejű és tulajdonságú ember volt a boszorkány? Kiből lesz, hogy tanulja a tudományt?Milyen alakban jelenik meg? Hogy lehet felismerni? Védekezni ellene?
15. Hogyan lehet gyógyítani a rontását?
16. Fűződnek-e történetek a településhez, annak valamely épületéhez, romjához, járt-e ott valamilyen nevezetes személy?
17. Kapcsolódik-e vicces történet a településhez? Hogyan csúfolják mások a viskieket?
18. És a viskiek a szomszédos falvak lakóit? Van-e magyarázata a csúfolódásnak?

19. Emlékeznek-e arra, amikor a faluból Amerikában dolgoztak? Vannak-e ehhez kapcsolódó ismerttörténetek? Esetleg vicces történetek?
20. Milyen katonatörténeteket ismernek?
21. Van-e a településen olyan történet, amit mindenki ismer, de csak a falusiak tudják, honnan ered?
22. Egyéb.

Ім'я користувача:
Аніко Чурман

ID перевірки:
1015143399

Дата перевірки:
18.05.2023 22:30:50 CEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
24.05.2023 23:19:41 CEST

ID користувача:
100011754

Назва документа: Szabó Gabriella_Magiszteri dolgozat_2023

Кількість сторінок: 79 Кількість слів: 19470 Кількість символів: 148677 Розмір файлу: 4.91 MB ID файлу: 101481984

13.8% Схожість

Найбільша схожість: 4.31% з Інтернет-джерелом (<https://jatsszunk-egyutt.hu/husveti-mesek>)

13.7% Джерела з Інтернету 422 Сторінка 81

3.45% Джерела з Бібліотеки 130 Сторінка 85

20.8% Цитат

Цитати 41 Сторінка 86

Не знайдено жодних посилань

0.02% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 8 слів та 0%)

0.02% Вилучення з Інтернету 38 Сторінка 87

Немає вилучених бібліотечних джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 4